

Commentarii in Romanos (III.5-V.7) (P. Cair. 88748 cod. Vat. gr. 762)

Ὁριγένους εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους, τόμος ᾠε.

[Rom. 3, 5-8] «Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συν ἴστησιν», ὅτε μὲν ..... ἐθν[.....]·ε·ομένω, ὅτε δὲ πρὸς τὰ ἔθνη τὸν λόγον ἀποτείνοντι καὶ [.....]·το πα[.....]·ν πάντων ἔθνων ἀπαγγέλλοντι, ἕτερα δὲ περὶ Ἰουδαίων .....[·] *** Λέγομεν δὲ ὅτι δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῷ πρόκειται τὴν πρὸ τῆς | ἐπιδημίας Χριστοῦ τοῦ Ἰσραὴλ παραστήσαι σωτηρίαν τοῦ κατὰ τὸν νόμον ζ[.....]· [.....] δὲ αὐτῷ καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημιά[·]ν ..... πῶς] Ἰσραηλ παραπτώματι γέγονεν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι [· .....] μενος ξμφηναὶ λαμπροτέραν γινομένην [.....] κίλον τῆς σ[·]·κ[.....]·[·]·ε·λυτο | ψεῦδος κ[.....]· ἀνθρώποις εμπ[.....]·εν τὸ «Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης» *** πρὸς τοῦτο νῦν ὑπειδόμενος ἀνθυποφορὰν [·]·[.....]·η·μενην περὶ τ[.....]· ἡ δικαίως [ἐπ]ιφέρεισθαι κατὰ τῶν ἀνθρώπων [.....] ἀδικία αὐτῶν συνίστησιν τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην· τίθησιν γὰρ τὴν ἀνθυποφορὰν καὶ κωλύει τοὺς χρωμένους αὐτῇ *** | Ἀμήχανον γὰρ καὶ ἄδ[ικον] λέγειν τὸν Θεὸν καὶ φάσκειν ὅτι κρινεῖ τὸν κόσμον, ἐν τ[.....]·[.....]·ι εὐθέως μηδενὸς ἀκρίτου νοουμένου [***...] [·]·ως δυσφ[.....]·ι τούτοις παριστάμενοι τοῖς λόγοις καταψεύδο[νται] ἡμῶν [·]·[.....]·υ·σφημα περὶ ἡμῶν 126 λεγόντων· φάσκουσι γὰρ δυνάμει τοῦθ' ἡμᾶς ἀπαγγέλλειν ὅτι εἴπερ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ περισσεύει ἐν τῷ τῶν | ἀνθρώπων ψεύσματι καὶ συνίσταται αὐτοῦ ἡ δικαιοσύνη ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἀδικίας, βουλόμεθα δὲ ἐλθεῖν τὰ ἀγαθὰ οὐ δυνάμενα ἴκειν πρὸ τῶν ἡμετέρων κακῶν, ποιήσωμεν ἡμεῖς τὰ χεῖρονα ἵνα μετὰ τοῦτο ἔλθῃ τὰ ἀγαθ[ά]·[.....] δικαιοσύνην ἔσται κρίμα τὸ κατὰ τῶν ἡμᾶς βλασφημούντων καὶ [.....]· δυνάμει λ[·]·εἰν ἂ μὴ δαμῶς ἀκολουθεῖ τοῖς ὑφ' ἡμῶν πε[.....]·ενοις. Ταῦτα τὸ «Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν κατὰ ἀνθρώπων;» [·]· εἰ δὲ ὡς ἐν ἑτέροις εὔρομεν «Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Μὴ γένοιτο», τοιοῦτον ἂν ἔχοι νοῦν ἡ λέξις· τὸ φάσκειν ἄδικον εἶναι τὸν Θεὸν ἐπιφέροντα τὴν ὀργὴν ἐπεὶ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησιν, οὐ κατὰ Θεὸν λέγει οὐδὲ κατὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ ἀλλὰ κατὰ | τὸ ἀνθρώπινον καὶ καθὸ Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης ἐστίν *** ... περὶ αὐτοῦ αἰ ἐπιστῆμαι τῶν ἐναντίων εἰσὶν οἶον ἡ ἰατρικὴ τέχνη ἐστὶν περὶ νοσερὰ καὶ ὑγιεινὰ καὶ οὐ δήπου ἐπεὶ ὑγίειαν πραγματεύεται δύναται .....[·]·εἰν περὶ νοσερῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ φρόνησις ἀποδέδοται ἐπιστῆμῃ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, καὶ ἡ σωφροσύνη αἰρετῶν καὶ οὐχ αἰρετῶν | 128 καὶ ἡ ἀνδρεία δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν· ἀποφατικοῖς δὲ φασιν χρῆσθαι τοὺς ὄρους κατὰ ἀπορίαν ὀνομάτων τῶν τάναντία δηλούντων, οὐ τὰ ἀντικείμενα *** ἀνάγκη τὸν ἀναλαμβάνοντα δικαιοσύνης ἐπιστήμην εἶδέ[·]·ναι καὶ τὴν ἀδικίαν *** Συνίστησιν τοῖς τὸν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ τὸ κάλλος δείκνυσιν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κατ' αὐτὴν καλοῦ θεωρεῖσθαι ποιεῖ ἡ ἡμετέρα ἀδικία· ἥς μὴ δαμῶς ὑπαρχούσης ὑπεροχὴ πρ[·]· τὴν δικαιοσύνην [·]·[.....] *** Ἡ γὰρ ὀργὴ πρῶτως ἐπὶ τὴν ἀδικίαν ἔρχεται καὶ δι' αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοὺς χρωμένους αὐτῇ [·]· ἄδικος [·]·[.....]· ὀργὴν ὑφιστάμενος κατὰ ἀδικίας καὶ [.....]·[.....]·μενος τῇ ἀδικίᾳ *** Κατὰ ἄνθρωπον οὐ·ν λέγει τὸν [.....]·[.....]· θνήσκοντα ο τὴν .....[.....]·ηνπροειμ[.....]·[.....]·[.....]· ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν *** Πάντες γὰρ ἄνθρωποι φύσει τέκνα ὀργῆς ἀπὸ τοῦ εἶναι θεοὶ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου ἀλλὰ μετὰ πρ[.....]·[.....]· *** καὶ τολμήσας γ' ἂν εἴποιμι ὅτι ὅταν γένηται ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν, τότε οὐκέτι ἔσται ἄνθρωπος πάντων γενομένων θεῶν [·]·[.....]·[.....]· ερων αὐτῷ πάντων γενομένων ἐνός Θεοῦ κατὰ τὸ «Ὡς ἐγὼ καὶ [σὺ] ἐν ἔσμεν] ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν» *** Καὶ ἐν τῇ Πρὸς Κορινθίους [.....]· ἐγενήθημεν τῷ | κόσμῳ τουτέστιν ἐν τῷ περιγείῳ τόπῳ [.....]·[.....]·ιν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις *** ἐπερίσσευσεν καθαιρετικῶς ἐκεῖ· οὐκ ἂν περι[.....]· τα, εἰ

μη τὰ τοσαῦτα ψεύδη καὶ πιθανὰ παρεισεληλύθει· διὰ τοῦτο [...] πῶς 130 ἢ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ψεύσματι <ἐπερίσσευσεν> *** Τὸ δ' ὅμοιον καὶ νόει περὶ ἄλλων δογμάτων ἐν οἷς τρία γένη ἀγαθῶν εἶναι λέγεται, τὰ μὲν | περὶ ψυχὴν, τὰ δὲ περὶ σῶμα, τὰ δὲ περὶ τὰ ἐκτός, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συμπληροῦσθαι οἱ τοιοῦτοι διδάσκουσιν ἐκ τῆς τριγενείας αὐτῶν. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν πρόνοιαν διακόψαντες ἰσταῖσιν αὐτὴν μέχρι τῶν σελήνης ὄρων, τὸ κάτω ἀταξία παραδόντες καὶ αἴροντες Θεὸν καὶ πρ[νοίαν ἀπὸ τῶν τῆδε *** καὶ ἐκ τούτων οὖν δῆλον πῶς εἴρηται τὸ «Ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν». Περισεύει δὲ ἡ ἀλήθεια | τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πολλῶ καὶ ποικίλῳ ψεύσματι εἰς δόξαν Θεοῦ *** [... οὐ] μόνον ὡς ἄνθρωπος λοιδοροῦμαι ἀλλὰ μήποτε ὡς Θεὸς βλασφη[...][μ...][...] ἀνθρώπων τὸ ἐν δίκη ἔσται *** [Rom. 3, 9–18] Μετὰ ταῦτα, ὡς ἔθος ἐστὶν αὐτῷ διδάσκειν ἀπὸ τῶν γραφῶν, βούλεται ῥητὰ συναγαγεῖν πῶς πάντες Ἰουδαῖοί τε καὶ Ἕλληνας ὑπὸ ἁμαρτίαν γεγόνασιν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ «Καθὼς γέγραπται ὅτι οὐκ ἔστιν δίκαιος οὐδὲ εἷς», καὶ ἐμοὶ δοκεῖ ἀποδόσεως ἕνεκεν δεῖν 132 οὐ μόνον ἐνταῦθα ἀλλὰ καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ μέμνηνται οἱ Ἰησοῦ Χριστοῦ διάκονοι τῆς καινῆς διαθήκης ῥητῶν νομικῶν ἢ προφητικῶν ἐπιμελῶς προσ ἔχειν ποῦ γέγραπται ἃ παρατίθενται, καὶ εἰ αὐταῖς || λέξεσι χρῶνται τοῖς γεγραμμένοις ἢ ἐσθότε μεταποιήσαντες αὐτά. <Τὸ οὖν> «Οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν» αὐταῖς λέξεσιν οὐχ εὐρομέν που γεγραμμένον, ἀλλὰ νομίζομεν ἀπὸ τοῦ τρισκαιδεκάτου ψαλμοῦ καὶ τοῦ πεντηκοστοῦ δευτέρου μεταπεποιῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου τὰ ῥητά. Ἐν μὲν γὰρ τῷ τρισκαιδεκάτῳ ψαλμῷ εἴρηται «Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν | ἀνθρώπων, τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστιν συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν», ἐν δὲ τῷ πεντηκοστῷ δευτέρῳ «Ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστι συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν». Ἔοικεν οὖν νενομικένας ἰσοδυναμεῖν τὸ «τοῦ ἰδεῖν εἰ ἔστιν συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν» τῷ «οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν». Καὶ τὸ «Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς» νομίζω γεγονέναι ἐκ τοῦ «Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός» ὥστε ὅσον ἐπὶ τῇ δυνάμει δις αὐτὸν τεθεικέναι, | ἅπαξ μὲν μεταποιήσαντα, ἅπαξ δὲ λέξεσιν ταῖς αὐταῖς χρησάμενον καὶ παραλιπόντα τὸ δεύτερον εἰρημένον «οὐκ ἔστιν» *** Μετὰ τοῦτο τίθησιν τὸ «Ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν» ὥσπερ καὶ... † ὡσυνπεριφερομαι με[...]:ωμενω ἀπὸ τίνος τῶν ψαλμῶν· τὸ δὲ ἐπὶ τούτοις «Ἰὼν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει» ἔοικεν γεγονέναι ἀπὸ 134 τοῦ ἐν τῷ ἐνάτῳ ψαλμῷ οὕτως εἰρημένου «Οὐ ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου». Εἶθ' ἐξῆς τοῦτο ἐστὶν· «Ὁξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα»· τοῦτο δὲ ζητήσεις ἐν τῷ Ἡσαία, ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις τῶν Παροιμιῶν ἐκδόσεσιν, ἐν τῷ «Ταχινοὶ ἐκχέαι αἷμα», ὃ μετὰ ἀστερίσκων προσετέθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ἑβδομήκοντα. Τὸ δὲ «Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν» μέχρι τοῦ δεῦρο οὐκ οἶδα ποῦ ἀνεγνωκῶς· οἶμαι δὲ ἔν τινι τῶν προφητῶν γεγράφθαι· † σαίνομε γὰρ ἐν τινι τῶν προφητῶν γεγράφθαι τὸ «Ὀδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν», ἐν δὲ ψαλμοῖς «Οὐκ ἔστιν φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν». Ἔοικεν οὖν πλείοσιν ῥητοῖς κεκρῆσθαι ἵνα διδάξῃ πῶς οἶδεν ἡ γραφὴ αἰτιαθέντας Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι *** καὶ εἴπερ τοὺς μὴ Ἰουδαίους Ἕλληνας ὀνομάζει πάντας, τὸ «Ἰουδαῖος» ὀνομαοὐκ ἔθνος ἀλλὰ προαιρέσεώς ἐστὶν ὄνομα. Κἂν γὰρ μὴ ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνος τις ἦ, ἀλλογενὴς ἀσπασάμενος τὰ Ἰουδαίων καὶ γενόμενος προσήλυτος, εὐλόγως ἂν οὗτος Ἰουδαῖος χρηματίζοι | π...τε αὐτὰ εἴ τις ἐν Ἰουδαίοις γεννηθεὶς τὰ τῶν ἐθνῶν ἀσπάζ[οι]το, οὗτος ἐξομοσάμενος τὸν Ἰουδαισμόν προσήλυτος ἂν χρηματίζοι ἐκείνων ὧν ἀπεδέξατο τοὺς νόμους καὶ τὸν λόγον *** καὶ εἰ μὲν προτίθεται τις βιώσαι κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἐν φανερωῖ Ἰουδαῖός ἐστιν· εἰ δὲ κατὰ τὸν πνευματικὸν νόμον, ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖός | ἂν τοιοῦτος λέγοιτο *** περὶ δὲ Ἑλλήνων εὐλόγως ἐπιστήσαι τις

136 ἂν πῶς γεγόνασιν ὑπὸ ἁμαρτίαν, λέγοντος Παύλου· «Ἄμαρτία δὲ οὐκ ἔλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου». Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο φήσομεν ἄλλα || ὄσ' [.....]·σπερ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποι[ο]ῦσι[ν καὶ ἐνδείκνυ]νται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν *** τοῦ φύσε[ι νό]μον τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, τὸν δὲ κατὰ τὰς πόλεις γραπτὸν μὴ εἶναι φύσει ἀλλὰ θέσει νόμον καὶ μάλιστα ὅτε ἐν τισιν ἐναντιοῦται | τῷ τῆς φύσεως νόμῳ *** εἶπερ τὸν Μωσέως νόμον ὑπολαμβάνεται εἶναι περὶ οὗ τῷ Παύλῳ ἐστὶν ὁ λόγος, δηλονότι ἡ ἁμαρτία οὐκ ἐλλογηθήσεται πρὸ Μωσέως οὔτε τῷ Κάϊν ἀδελφοκτονήσαντι, οὔτε τοῖς διὰ τὰ ἁμαρτήματα τὸν κατακλυσμὸν πεπονθόσιν ἀλλ' οὔτε τοῖς ἐν Σοδόμοις πονηροῖς καὶ ἁμαρτωλοῖς σφόδρα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καταλελο γισμένοις | καὶ διὰ ταῦτα καταδικασθεῖσιν πυρὶ καὶ θείῳ κατὰ [τὰ] ἀ' ναγεγραμμένα *** Καὶ Ἑλλήνων δὲ τινες οὐ κακῶς · ἀπεφήναντο ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν τῷ λογικῷ καὶ θνητῷ γένει ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ λόγου πρότερον ὑποστῆναι τὴν κακίαν, εἶτα χρονῶ ἐξ ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ταύτην μὲν ἀνασκευάζεσθαι, τὴν δὲ ἀρ[ετῆ]ν ὑφίστασθαι *** | 138 δίκαιοι δὲ κατ' ἐνώπιόν εἰσιν τῶν ὑποδεεστέρων καὶ π[ολλ]άκις γε συγκρίσει χειρόνων καὶ ὁ ἄδικος δίκαιος εἴρηται. Οὕτω γοῦν τῇ Ἱερουσαλήμ εἴρηται περὶ Σοδόμων· «Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ» *** Ἐπὶ οὖν αἱ γραφαὶ μαρτυρῶσιν τισὶν ὡς δίκαιοις καὶ πάλιν λέγωσιν «Οὐ δικαιοθήσεται κατ' ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν», μὴ νομίσης αὐτὰς ἑαυταῖς ἐναντιοῦσθαι μηδὲ | τὸν Παῦλον μὴ ἀκηκοέναι τῶν ἐπαινουμένων ἐπὶ δικαιοσύνη λέγοντα «Οὐκ ἔστιν δίκαιος οὐδὲ εἷς». Ἐρεῖς γὰρ ὅτι ὁ αὐτὸς ὡς μὲν πρὸς τούσδε δίκαιός ἐστιν, ὡς δὲ πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἔστιν δίκαιος *** Οὐ δικαιοῦται οὖν Ἀαρῶν ἐνώπιον Μωσέως νικώμενος ὑπὸ τῆς ἐν Μωϋσεῖ δικαιοσύνης. Ἡ δὲ Μαρία δικαιοῦται μὲν ἐνώπιον πολλῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνώπιον | Ἀαρῶν καὶ Μωσέως *** πῶς οὐκ ἔστιν δίκαιος οὐδὲ εἷς, Ἰουδαῖος μὲν κἂν προφήτης ἦ, Ἑλλήν δὲ κἂν ἀποστολικός τις ἦ, ὁποῖος ὁ μαθητευθεὶς Παύλῳ Τίτος ἐτύγχανεν *** Ποῖα δὲ ἀποκείμενα ἢ ὅτε πληροῦται τὸ «εἶπεν Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς μου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου»; *** Πῶς γὰρ ἔστιν ὁ συνίων | ἐπεὶπερ εἴ τις δοκεῖ ἐγνωκέναι οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γινῶναι; Ὁ μὲν γὰρ συνίων βλέπει πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ὁ δὲ μὴ βλέπων πρὸς πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου ἔτι καὶ ἐν αἰνίγματι οὐδέπω συνίησιν *** 140 Τάχα μὲν οὖν πάντες ἐξέκλιναν ὅτε πορευόμενοι || ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον αἶροντες τὰ σπέρματα αὐτῶν καὶ ἐποίησαν ἅ αἷτια τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ δ' ἂν εἴη τὸ «ἐξέκλιναν» λαμβάνειν διὰ τὴν κακίαν οὖσαν παρὰ φύσιν *** οἱ ποιήσαντες μόνα τὰ διαταχθέντα δοῦλοι ἀχρεῖοί εἰσιν, ἐπεὶ ἅμα καὶ τότε ἠ|χρεώθημεν· καὶ μήποτε οὐκ ἔστιν καύχημα τὸ «<Ὁ> ὠφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν». Ὁ γοῦν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λαβὼν τὸ τάλαντον μετὰ τοῦ συνδούλου ἑαυτοῦ τοῦ εἰληφότος πέντε τάλαντα ὁ μὲν ὠφείλεν ἀποδοῦναι ἔδωκεν λέγων τῷ κυρίῳ· «Ἴδε ἔχεις τὸ σόν», οὐδὲν ἦττον ἀποδοὺς ὁ ὠφείλεν, ἀχρεῖος ὑπὸ τοῦ κυρίου λέγεται εἶναι δοῦλος φάσκοντος· «Καὶ | τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον καὶ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων». Οὐκοῦν πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἅ[μα ἡχρ]εώθησαν *** ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν εἰπόντα «Τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα ζῶην αἰώνιον κληρονομήσω»; εἶπεν· «Τί με ἐρωτᾷς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; Εἷς ἐστὶν ἀγαθός, ὁ Θεός» *** ταῦτόν εἶναι χρηστότητα ἀγαθότητι τετηρήκαμεν ἐν τῷ «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ <ἔλεος> αὐτοῦ», παρὰ τοῖς λοιποῖς ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τό *** Καὶ εἴ τις γε ἐπιστήσαι ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῷ νομιζομένῳ εἶναι δικαιοτάτῳ, οὐκ ἂν αὐτὸν ταχέως εὗροι καθαρὸν ἀπὸ παντὸς δόλου *** Ξίφη οὖν εἰσιν οἱ πόδες ὀξέα τῶν ἐκχεόντων αἷμα, ὡς|περ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ· πόδες δὲ 142 ἀντὶ τοῦ αἰ πορεῖαι καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς γε τῶν τοιούτων οὐδὲν ὑγιές ἐστιν, ἀλλὰ

σύντριμμα καὶ πᾶσα ταλαιπωρία *** Ταῦτόν δέ ἐστιν τὸ εἶναι φόβον Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τῷ ἐπιστήμην ἔχειν περὶ φόβου Θεοῦ, ἢν βουλόμενος ἡμᾶς διδάξαι ὁ Λόγος φησὶν· «Δεῦτε, | τέκνα, ἀκούσατέ μου» *** δοκεῖν ἔχειν φόβον Θεοῦ, μὴ ἔχειν δὲ ἐκείνον τὸν κυρίως ὀνομαζόμενον φόβον Θεοῦ· ἢ οὐ φήσομεν δοκεῖν ἔχειν φόβον Θεοῦ τοὺς προθέσει φόβου Θεοῦ γάμων ἀπεχομένους καὶ <μὴ χρωμένους> βρώμασιν καὶ πόμασιν; Ἄλλ' ὁ νοῦν ἔχων φησὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀληθῶς Θεοῦ φόβος ὁ ἐν ἐκείνοις ὡς οὐδὲ ἀλήθεια *** Πλήθους ὄντος ἀμαρτημάτων, οὐ πάντως ἕκαστος ἔνοχος ἐστὶν τοῖς πᾶσιν, ἀλλ' οἶδε μὲν τῷδε τῷ ἀμαρτήματι, ἕτεροι τῷδε, ὥστε πάντας τοὺς ὑπὸ ἀμαρτίαν ὄντας ἐνόχους εἶναι, οὐ τὸν καθ' ἓνα τοῖς πᾶσιν ἀλλὰ τὸν καθ' ἓνα τινὶ τῶν πάντων || καὶ οὕτω τοὺς πάντας τοῖς πᾶσιν. [Rom. 3, 19–] «Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λαλεῖ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λ· *** 144 Εἶπερ νόμον ἐνθάδε νομίζομεν μόνον λέγεσθαι τὸν Μωσέως, ἀπροσλογώ τατα ἂν φάσκοι ὁ ἀπόστολος τὸ διὰ τοῦτο τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖν τὸν νόμον ὅσα λέγει ἵνα μηδεὶς ἀνθρώπων τόπον ἀπολογίας ἔχη περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτημάτων· τοιοῦτον γάρ ἐστιν | τὸ «Ἴνα πᾶν στόμα φραγῆ». Τί <γάρ> κοινὸν πρὸς πᾶσαν σάρκα τὰ ἔργα τοῦ Μωσέως νόμου; Πῶς δὲ καὶ ἡ τῆς ἀμαρτίας ἐπίγνωσις διὰ τοῦ Μωσέως νόμου γίνεται, πολλῶν καὶ πρὸ Μωσέως ἐπεγνωκότων τὰ ἴδια ἀμαρτήματα; Κάιν μὲν γάρ φησιν· «Μεῖζων ἢ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναι με». Οἱ δὲ εἰς Αἴγυπτον καταβάντες πρὸς τὸν Ἰωσήφ πατριάρχαι λέγουσιν ἐπὶ τοῖς τοῦ Ἰωσήφ πρὸς αὐτοὺς λόγοις τὸ «Ἐν ἀμαρτίᾳ ἐσμὲν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπεριδομεν τὴν θλίψιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ»· ἀλλὰ καὶ εἶπερ ὁ Ἰωβ δείκνυται πρὸ Μωσέως γεγονέναι, φησὶν. «Εἰ δὲ καὶ ἀμαρτῶν ἐκουσίως ἔκρυψα τὴν ἀμαρτίαν μου» καὶ τὰ ἐξῆς. Δοκεῖ δὲ μοι μετρίως ἐκ τούτων ἀποδεδεῖχθαι «νόμον» νῦν τῷ ἀποστόλῳ μὴ τὸν Μωσέως λέγεσθαι· εἰ δὲ μὴ ἐκεῖνός ἐστιν περὶ οὗ νῦν διαλαμβάνει, τίς ἂν ἄλλος εἴη περὶ οὗ ταῦτα διδάσκει ἢ ὁ φύσει νόμος, ὁ καὶ γραπτὸς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις; Τίνες δ' ἂν εἶεν οἱ ἐν τῷ νόμῳ ἢ πᾶς ὁ συμπληρώσας τὸν λόγον ἄνθρωπος; Οὐκ εἰσὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ οἱ ἔτι ζῶντες χωρὶς νόμου, ὁποῖος ἦν καὶ Παῦλός ποτε *** Ἀπολογίᾳς γὰρ τόπος οὐδενὶ καταλείπεται 146 ἀνθρώπῳ τ[ὴν γνῶσ]ιν τοῦ νόμου ἐν τῇ καρδίᾳ συμφυῶς ἔχοντι *** Ὅτε δὲ πᾶν φράττεται στόμα καὶ ὑπόδικος γίνεται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, δικαιοῦται ὁ Θεὸς ὁ μόνος ἐν τοῖς λόγοις ἑαυτοῦ καὶ νικᾷ ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτόν *** Τίς γὰρ ἀκούων τὰ ἀνάλογον τῷ «Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι ἢ τί ἐλύπησά σε ἢ τί παρενῶχλησά σε; Ἀποκρίθητί μοι» ἔχοι ἂν παρρησίαν πρὸς τὸ ἀποκρίνασθαι καὶ φυγεῖν τὴν δίκην ἢ πᾶς ὁ κόσμος ὑπόκειται; *** «ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις· ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἢ ἀμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέν με καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν» *** τινὰ μὲν κατὰ τὴν του πρὸς τι σχέσιν ὠνόμασται ὡς πατὴρ υἱοῦ πατὴρ καὶ υἱὸς πατρὸς υἱός, | καὶ πολίτης πολίτου πολίτης, ἃ δὲ κατὰ διαφορὰν ὡς ἄνθρωπος ἵππος· οὐδενὸς γὰρ ἄνθρωπος ἄνθρωπος οὐδὲ ἵππος ἵππος. Ζητοῦμεν τοίνυν περὶ τοῦ νόμου, περὶ οὗ νῦν ἐξετάζειν χρή, πότερον κατὰ διαφορὰν ἐστὶν τὸ ὄνομα ὡς τὸ «ἄνθρωπος», ἢ κατὰ τὴν πρὸς τι σχέσιν ὡς ὁ πατήρ *** Ἄλλος δ' ἂν εἴποι ὅτι ὡς περὶ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν αὐτὸς λόγος καὶ αὐτοσοφία καὶ αὐτοαλήθεια, οὕτως καὶ αὐτονόμος *** Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἐν σαρκὶ ζῶντες καὶ συμπληρώσαντες τὸν λόγον ἄνθρωποι αὐτοὶ εἰσὶν οἱ 148 ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τούτων τὸ στόμα φράττεται ὅτε ἐλθούσης τῆς ἐντολῆς ἢ ἀμαρτία ἐν αὐτοῖς ἀναζῆ καὶ οὗτοι κόσμος τις ὄντες ὑπόδικοι γίνονται τῷ Θεῷ. Πλὴν οἱ ἄγιοι οὓς προέγνω καὶ προώρισεν καὶ ἐκάλεσεν καὶ ἐδικαίωσεν καὶ ἐδόξασεν νόμος εἰσὶ καὶ οὐκ ἐν νόμῳ· διόπερ οὐ φραγῆσεται αὐτῶν τὸ στόμα, οὐδὲ ὑπόδικοι γενήσονται τῷ Θεῷ (οὐ γὰρ εἰσὶ σάρξ). || καὶ εἰ δικαιοῦνται δέ, οὐκ ἐξ ἔργων νόμου δικαιοθήσονται· νόμος γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου δικαιοθήσεται, αὐτόθεν δίκαιος ὢν καί, εἰ χρή οὕτως ὀνομάσαι, ἕξις δικαιοσύνης *** πῶς διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας ἀλλ' οὐκ ἐκ νόμου. Ἐφιστὰς γὰρ τις τῷ νόμῳ καὶ τοῦτον κατανοῶν τά τε

προσταττόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἔξε τάζων | καὶ τὰ ἀπαγορευόμενα θεωρῶν γινώσκει τὴν ἁμαρτίαν ὑφισταμένην ἐν τῷ παραλείποντι τὰ ποιητέα καὶ ἐν τῷ μὴ ἐκκλίνοντι τὰ ἀπαγορευόμενα. Ἐπίγνωσις μὲν οὖν ἁμαρτίας διὰ νόμου, οὐ ποίησις δὲ ἁμαρτίας. Τὸ μὲν γὰρ ποιῶν ἁμαρτίαν πονηρὸν οὖσαν καρπὸν δένδρον ἐστὶν πονηρὸν· οὐ δένδρον δὲ πονηρὸν [ὁ] νόμος· οὐ γὰρ πονηρὸν ὁ νόμος, ἀγαθὸν τυγχάνων. Οὐ|τω δὲ διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας ὡς διὰ ἱατρικῆς ἐπίγνωσις νόσου καὶ μάλισ τα[·]·τῆς ἐσθότε λανθανούσης καὶ αὐτὸν τὸν νοσοῦντα καὶ τοὺς ἀκροθι γῶς ἐν τῇ ἱατρικῇ γενομένους θεωρίᾳ· ὡσπερ οὖν [ἐστὶν] ἀγαθὸν ἢ ἱατρικὴ ἐπιστήμη φωρῶσα τὴν νόσον ὅτε διὰ τῆς ἱατρικῆς γίνεται ἐπίγνωσις αὐτῆς, οὕτως ἀγαθὸν | νόμος φωρῶν καὶ ἐλέγχων τὴν ἁμαρτίαν ὅτε δι' αὐτοῦ ἐπίγνωσις αὐτῆς γίνεται *** [Rom. 3, 21–24] ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· οὐχ ὡσπερ διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας, οὕτως καὶ φανέρωσις δικαιοσύνης Θεοῦ διὰ νόμου γίνεται· χωρὶς γὰρ 150 νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται· μείζων γὰρ ἐστὶν ἢ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ τῶν φυσικῶν ἀφορμῶν, αἵτινες οὐκ εἰσὶν αὐτάρκειες πρὸς τὸ κατανοῆσαι δικαιοσύνην, οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, οὗ τὰ δικαιούμενα κρίματα ἀνεξερεύνητά ἐστι. Διὸ νυνὶ χωρὶς νόμου πεφανέρωται ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ἣς διδάσκαλός ἐστιν Ἰησοῦς Χριστὸς φανερῶν αὐτὴν καὶ ἐν μηδενὶ παραλαμβάνων εἰς παράστασιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης τὸν τῆς φύσεως νόμον (ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀνθρώπινος, ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ὡς Θεοῦ ὑπερέβαλε καὶ ὑπεῖρε πάντα τὰ ἀνθρώπινα) φανερούμενη <δ'> αὐτὴ χωρὶς τοῦ τῆς φύσεως νόμου ἐμαρτυρεῖτο ὡσπερ ὑπὸ τῶν προφητικῶν λόγων ἐξ ἀγίου πνεύματος αἰνιγματωδῶς εἰρημένων, καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου Μωϋσέως νόμου. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ δύο σημαινόμενα τοῦ ἐνὸς ὀνόματος τοῦ νόμου ἐν τῷ αὐτῷ παρείληπται τόπῳ· εὐρήσομεν γὰρ ταύτην τὴν συνήθειαν καὶ ἐν ἄλλαις γραφαῖς οἶον· «Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι τετράμηγός ἐστι καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσὶν πρὸς θερισμὸν ἤδη». Δὶς γὰρ ἐκεῖ ὁ θερισμὸς ὀνομασθεὶς κατὰ μὲν τὸ πρότερον ἐπὶ τὸ σωματικὸν | ἀναφέρεται, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἐπὶ τὸ πνευματικόν. Τὸ δὲ ὅμοιον εὐρήσεις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ γεννητῆς τυφλοῦ θεραπευθέντος, ᾧ ἐπιφέρει 152 σωματικῶς γενομένῳ τὸ «Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται». Οὕτω τοίνυν καὶ νῦν χωρὶς μὲν νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, τοῦ τῆς φύσεως, μαρτυρούμενη δὲ ὑπὸ νόμου τοῦ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν. Εἴπομεν δ' ἂν πρὸς τοὺς ἔτι ὀκνοῦντας παραδέξασθαι τὸ διττὸν σημαινόμενον τοῦ νόμου, ὅτι εἴπερ ὁ αὐτὸς νόμος παρείληπται ἔν τε τῷ «Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται» καὶ ἐν τῷ «Μαρτυρούμενη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν»· εἰ μὲν χωρὶς νόμου πεφανέρωται, οὐχ ὑπὸ νόμου μαρτυρεῖται· εἰ δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου μαρτυρεῖται οὐ χωρὶς τοῦ νόμου πεφανέρωται. Τῇ τοίνυν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ φανερούμενη ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρεῖ οὐδαμῶς μὲν ὁ τῆς φύσεως νόμος (μικρότερος γὰρ ἐστὶν αὐτῆς), ὁ δὲ Μωσέως νόμος, οὐ τὸ γράμμα ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, καὶ οἱ ἀνάλογον τῷ πνεύματι τοῦ νόμου προφήται καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς πνευματικὸς λόγος *** Φυσικὰς μὲν γὰρ ἔχομεν ἀφορμὰς πρὸς σωφροσύνην καὶ τὸ ἐν ἀνθρώποις κοινωνικὸν καὶ δίκαιον καὶ φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν, οὐδεμία δὲ ἀφορμὴ ἔστιν πρὸς τὸ πιστεῦσαι ὅτι Ἰησοῦς ἴσθι ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Διόπερ νυνὶ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, αὐτὴ δὲ φανερωθεῖσα χωρὶς τοῦ τῆς φύσεως νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ, λέγω δὲ ὁ Χριστὸς, μαρτυρούμενη ἐστὶν ὑπὸ τοῦ νόμου Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν. 154 Ἔτερον δὲ παρὰ τὸ «Οὐδὲν κρυπτόν οὐ φανερωθήσεται» ἐστὶν τὸ «Κεκαλυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται», ὥστε κρυπτόν μὲν τὸ κρεῖττον ὠνομάσθαι, κεκαλυμμένον δὲ τὸ χεῖρον, εἴπερ πᾶν τὸ φανεροῦ μενον φῶς ἐστίν. Εἰ δὲ μὴ τοιοῦτόν τι νοήσαιμεν περὶ τὸν τόπον, δόξει ταυτολογία εἶναι *** πρῶτον τὸ τῶν δικαίων κρυπτόν

φανερὸν γενήσεται, εἶτα μετὰ τοῦτο τὸ κεκαλυμμένον καὶ δόλιον τῶν ἐναντίων ἀποκαλυφθήσεται καὶ οἰονεὶ ἐλεγχθήσεται *** καὶ πιστεύοντάς | γε Ἰησοῦ Χριστῶ ἢ πίστιν χωροῦντας ἦν Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτοῖς ἐνεποίησεν εἰς τὸν Πατέρα *** δικαιοῖ τοὺς πιστεύοντας οὐ κατὰ μισθὸν ὀφειλόμενον· τί γὰρ πέπρακται καὶ κατώρθωται Ἰουδαίων τινὶ ἢ Ἑλληνι ἄξιον τοῦ τὸν πράξαντα δικαιωθῆναι; *** ἐφίστημι μήποτε οὕτω δύναται καὶ ὁ Σολομῶν ἐν ταῖς Παροιμίαις εἶρη κέναι τὸ «Λύτρον ἀνδρὸς ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος»· ὡς γὰρ ψυχῆς πλοῦτος | ἴδιος ἢ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ λόγος καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί, ἴσον δύναται τὸ «Λύτρον ἀνδρὸς ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος» τῷ «Λύτρον ἀνδρὸς ψυχῆς ἢ ἀρετῆ», καὶ τῷ «Λύτρον ἀνδρὸς 156 ψυχῆς Ἰησοῦς Χριστὸς ὃς ἐστὶν Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία καὶ τὰ λοιπά» *** [Rom. 3, 25–26] Τοῦτον τοίνυν ἰλασμὸν ποιησόμενον περὶ τῶν ἡμαρτηκόντων ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπὶ τὸ | ἀθετηθῆναι τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φύσιν πάλαι προέθετο ὁ Θεὸς ἐσόμενον ἰλαστήριον συγχρησομένῳ εἰς τὸν περὶ τῶν δεομένων ἰλασμοῦ ἰλασμὸν τῇ πίστει τῶν ἐν τῷ ἰλασμῷ ἐσομένων *** πρότερον οὐδέπω ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ εἶναι ἰλαστήριον· περιέμενεν γὰρ τὸν νῦν καιρὸν ἵνα μὴ τάχιον γινόμενος ἰλαστήριον ὁ τηλικούτος ὑπὲρ ὀλιγωτέρων | γένηται ἰλαστήριον *** καὶ γέγονεν τότε τοῦ ἰλαστηρίου ἔργον καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης ἔνδειξις, δεηθέντων τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' ἀμφοτέρων ὠφελείας μετὰ τὸ πειραθῆναι μυρίων ὄσων προγενομένων ἁμαρτημάτων κατὰ πάρεσιν † ἀριθμῶν *** Ὁμολογουμένως δὲ πολλαχοῦ ἃ φέρει ὁ ἀπόστολος νοήματα ἀπὸ τῶν θησαυρῶν φέρει νόμου | καὶ προφητῶν *** καὶ ἔοικέν γε τὸ <ἐν> Ἐξόδῳ ἰλαστήριον 158 ἀναφέρειν οὐκ ἐπ' ἄλλον τινὰ ἢ τὸν Σωτῆρα· τοῦτον γὰρ προέθετο ὁ Θεὸς ἰλαστήριον *** χρυσίον δὲ καθαρὸν πολλαχοῦ τηρήσας συμβολικῶς λέγεσθαι τὸν καθαρὸν καὶ ἀμιγῆ πρὸς ὕλην νοῦν· τοιοῦτον δὲ ἐστὶν ἡμῶν τὸ ἰλαστήριον τὸ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν Θεὸς Λόγος ἢ τάχα μᾶλλον ἢ τοῦ Ἰησοῦ ψυχῆ, ἐπεὶ ἁμαρτῖαν οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ ἠρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ οὐδὲ ἔγνω ἁμαρτίαν *** || Φησὶν γάρ· «Ἴνα ἐξιχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἀγίοις τί τὸ μήκος καὶ πλάτος καὶ βάθος καὶ ὕψος»· μεγάλης οὖν νοητικῆς, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, εὐτονίας καὶ ἰσχύος χρεῖα ἴν' ἐξιχύσωμεν καταλαβέσθαι μήκος μὲν καὶ πλάτος τοῦ ἰλαστηρίου, μήκος δὲ καὶ πλάτος καὶ βάθος τῶν στερεῶν οἶον τῆς κιβωτοῦ καὶ τῆς τραπέζης, μήκος δὲ καὶ πλάτος καὶ βάθος καὶ ὕψος τῶν προσειληφότων τῇ οἶον σωματικῇ στερεότητι τὸ ὕψος τῆς νοητῆς φύσεως *** ἐρμηνεῖα Χερουβείν ἐπίγνωσις πεπληθυσμένη, τορευτὰ δὲ ταῦτά ἐστὶν τὰ Χερουβείν πρὸς παράστασις, ἀπὸ τῆς τορευσεως καὶ ἀκριβείας, τῆς | θειότητος *** Τίς οὖν ἂν εἴη ἢ κιβωτὸς ἢ ὑποκειμένη τῷ ἰλαστηρίῳ καὶ τοῖς Χερουβείν ἢ, ὡς οἶμαι, ἱεραὶ καὶ μακάριαι καὶ χωρητικαὶ τῆς τε τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θειότητος δυνάμεις σώμασιν 160 οἰκείαι· [...]μεναι καὶ τῆς κεχωρηκυίας ἀμφοτέρα τὰ Χερουβείν Ἰησοῦ ψυχῆς οὔσης ἰλαστηρίου καὶ ὑπερκειμένης τὰ τροπικῶς | λεγόμενα κιβωτόν *** Πρὸς δὲ τὸ ἀνά μέσον τῶν δύο Χερουβείν γινώσκεσθαι τὸν χρηματίζοντα παραλήμψαι ῥητὸν ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακὸν οὕτως ἔχον· «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου καὶ ἐφοβήθην· Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου καὶ ἐξέστην· ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἀναδειχθήσῃ» *** καὶ ἀρμόζει γε τὸ | «Ὅν προέθετο» τῇ τοῦ Ἰησοῦ μᾶλλον ψυχῇ ἢ τῷ Μονογενεῖ καὶ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως· προτίθεται μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τὰ μηδέπω ἐνεστηκότα, ἔθετο δὲ ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους (οὐ προέθετο· ἤδη γὰρ ἦσαν), δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους καὶ τὰ ἐξῆς *** Δίκαιον δὲ παραθέσθαι τοὺς μετὰ αἵματος γενομένους κατὰ τὸν νόμον ἰλασμούς, ἴν' εὐρεθῇ ἐκ τῶν παρατιθεμένων καὶ ὧν ἐστὶ σύμβολα τὰ γεγραμμένα. Γέγραπται τοίνυν μετὰ τὴν τοῦ ἀρχιερέως θυσίαν ἐν τῷ Λευιτικῷ· «Ἐὰν δὲ πᾶσα συναγωγὴ ἀγνοήσῃ καὶ λάθῃ ῥῆμα ἐξ ὀφθαλμῶν τῆς συναγωγῆς, καὶ ποιήσωσι μίαν ἀπασῶν

τῶν ἐντολῶν Κυρίου ἢ οὐ ποιηθήσεται, καὶ πλημμελήσωσι, καὶ γνωσθῆ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία ἢν ἤμαρτον ἐν αὐτῇ, καὶ προσάξει ἡ συναγωγή μόσχον ἐκ βοῶν περὶ τῆς ἁμαρτίας»· εἶτα μετ' ὀλίγα «Καὶ εἰσοίσει ὁ ἱερεὺς ὁ χριστὸς ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ μόσχου εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου»· καὶ ἄλλιν μετ' ὀλίγα 162 «Καὶ ποιήσῃ, φησί, τὸν μόσχον ὃν τρόπον ἐποίησεν τὸν μόσχον τῆς ἁμαρτίας· οὕτως ποιηθήσεται αὐτῷ καὶ ἐξιλάσεται περὶ αὐτῶν ὁ ἱερεὺς, καὶ ἄφε θήσεται αὐτοῖς». Οὐκοῦν αἵματι ἐξιλάσεται ὁ ἱερεὺς περὶ πάσης τῆς συναγωγῆς ἵνα | ἀφεθῆ αὐτοῖς *** ἐν αὐτῷ ἐστὶν καὶ τὸ ἱλαστήριον καὶ ἀρχιερεὺς καὶ τὸ θυόμενον ὑπὲρ τοῦ λαοῦ *** ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ ἑαυτοῦ αἵματι, ἱλαστήριον δὲ διὰ τὴν πάρεσιν τῶν γεγο νότων ἁμαρτημάτων, ἵνα πάρεσις γένηται τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων, τουτέστιν συγχώρησις | καὶ ἄφεις, τοῖς πιστεύουσιν *** ἐκ γὰρ τῶν παρακειμένων λέξεων τοῦ τε πλούτου τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὀνομασθεῖσα ἀνοχή || ...αίνει παρὰ τὸ ἀνέχεσθαι πεποιημένη *** καὶ δικαίων τὸν ἐκ πίστεως, τουτέστιν τὸν πιστεύοντα εἰς Ἰησοῦν καὶ διὰ Ἰησοῦ τῷ Θεῷ, καὶ οὐκ ἄτοπὸν γε προλαβόντας εἰς τὸ «δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ» εἰπεῖν [ὅτι] ὡς περ Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, οὕτως τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἢ εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ λογίζεται ὁ Θεὸς τὴν πίστιν εἰς δικαιοσύνην, καὶ οὕτω δικαιοῖ τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ *** εἰ μὴ ἄρα ἡ μὲν οὐσία αὐτοῦ ἱλαστήριον, ἡ δὲ ἐνέργεια ἱλασμός *** | τούτων δὲ τὴν τάξιν οἶμαι αἰνίττεσθαι τὸ Λευιτικόν, πρῶτον μὲν νομοθετοῦν περὶ δώρων, δευτέρον δὲ περὶ θυσιῶν σωτηρίου καὶ τρίτον περὶ ψυχῆς ἁμαρτούσης ἀκουσίως *** [Rom. 3, 27–28] πρῶτους ἐκείνους πεπιστεῦσθαι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ ὅσον ἐπὶ τούτῳ τὸ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἰουδαϊκὸν καύχημα 164 παραστήσας, νῦν αὐτὸ περιγράφει τῷ ἐπενηνοχέει μετὰ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου καὶ τὴν ἀπὸ τῆς περιτομῆς ὠφέλειαν ὡς ἄρα εἰς ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστίν, | πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης *** διὸ πᾶν τὸ δοκοῦν τοῖς Ἰουδαίοις εἶναι καύχημα ἐκκλείεται καὶ ὡς περὶ κωλύεται, νόμου πίστεως δικαιοῦντος τὸν δικαιούμενον καὶ οὐ νόμου ἔργων· οὔτε γὰρ ἀμφοτέροι οἱ νόμοι δικαιοῦσιν ἅμα, οὔτε ὁ τῶν ἔργων νόμος· ἀρκεῖ γὰρ εἰς δικαίωσιν ὁ τῆς πίστεως, ἐπεὶ ἔστιν ποτὲ ἤδη τυχεῖν τῆς δικαίωσης πιστεύσαντα μόνον καὶ τὸ καθόλου μηδὲν ἐργασάμενον. Ἔχομεν γοῦν παραστήσαι τὸν ἐκ μόνης πίστεως χωρὶς ἔργων δικαιούμενον, ὅποιος ἦν ὁ τῷ Ἰησοῦ συσταυρωθεὶς ληστής, καὶ τὴν ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν ἁμαρτωλὸν γυναῖκα τὴν κομίσασαν ἀλάβαστρον μύρου καὶ στᾶσαν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ διαπραξαμένην ἄπερ ἀναγέγραπται πεποιη κέναι *** καὶ ἐξ οὐδενός γε ἔργου νόμου ἄλλ' ἐκ τῆς πίστεως ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς ὅτε εἶπεν αὐτῇ· «Ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι» καὶ «Ἡ πίστις | σου σέσωκέν σε· πορεύου εἰς εἰρήνην». Καὶ πολλαχοῦ δὲ τοῦ εὐαγγελίου τὸ «Ἡ πίστις σου σέσωκέν σε» λέγεται, ἵνα μάθωμεν ὅτι καλῶς λογιζόμεθα δικαιοῦσθαι πίστει ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. Ἄλλ' εἰκὸς τινα τούτων ἀκούσαντα ἀμελήσειν τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ὡς ἀρκούσης πίστεως εἰς δικαίωσιν. Φήσομεν δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι μετὰ δικαίωσιν ἀδικία γενομένη ἠθέτησεν τὴν χάριν τοῦ δικαιοῦσαντος *** 166 προλαμβάνει οὖν τὰ ἐσόμενα μετὰ τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν ἔργα ἢ ἀρκου μὲνη μόνη τῇ πίστει ἀπὸ Θεοῦ δικαίωσις, ἵν' ὁ δικαιούμενος μὴ καυχῆσεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὡς μηδὲν ἀπὸ Θεοῦ δῶρον λαβών, ἀλλ' ἐξ ἔργων νόμου δικαιοθεῖς. Ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ τὰ πρὸ τῆς πίστεως ἔργα, κἂν δοκῆ εἶναι δεξιὰ, ὡς μὴ ἐποικοδομηθέντα καλῶ θεμελίῳ τῇ πίστει, οὐ δικαιοῖ τὸν ποιήσαντα αὐτά. Καὶ ἐπεὶ πᾶσα ἡ ἐξ ἔργων ἀπεκλείσθη πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ χρισί, διὰ τοῦτο πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, κἂν ἀληθεύων λέγῃ· «Ὁ Θεός, | εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων ἄρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί» καὶ τὰ ἐξῆς *** διὰ νόμου πίστεως ἐκκλείεται μὲν πᾶσα καύχησις ἢν καυχῆσαιντο ἂν οἱ μὴ νοοῦντες τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν, οὐκ ἐκκλείεται δὲ ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς πίστεως

καύχησις, ὅποια ἦν ἡ Παύλου λέγοντος· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ | ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ». Μονονουχὶ γὰρ φησὶν ὅτι μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι ἐπὶ σωφροσύνῃ μηδὲ ἐπὶ δικαιοσύνῃ, μηδὲ ἐπὶ εὐσεβείᾳ ἢ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς, ἢ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ·· Τίς δὲ τὸ τῆς σωφροσύνης καθαρὸν κατανοήσας μὴ χρηζούσης ···σθαι πρὸς τὰς ὀρέξεις καὶ τὰ πάθη ἀνατρέπει τὸν λογισμ[ὸν κινδυ]νεύοντα καυχῆσαιτο ἂν ὡς σώφρων | ἄνθρωπος σάρκα περιεκείμενος· ἀγαπητὸν γὰρ εἰ τὴν ἐγκράτειάν τις ἀναλάβῃ ἕξι, ὡς φασὶν τινες τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν, ἐλάττονα 168 τῆς σωφροσύνης τυγχάνουσαν. Καὶ τίς ἀναγινώσκων τὸ «Ὁς ἂν ἐμβλέπῃ γυναικὶ πρ» *** Τίς δ' οὕτως δυνατὸς ὥστε μὴ ἂν ποτε τὸ μὴ σοφὸν σοφὸν νομίσαι μηδὲ τὸ σοφὸν οὐ σοφόν; | Τὸ δ' ἀνάλογον νοήσας περὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ὅψει πῶς πᾶσα καύχησις ἐξεκλείσθη ἀπὸ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀληθῶς πάντες ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι *** τὸ «Ποῦ οὖν ἡ καύχησις;» καὶ ἀποκεκρίσθαι πρὸς τὸ πύσμα αὐτὸν ἑαυτῷ λέγοντα· «Ἐξεκλείσθη» *** διὸ τάχα ἐπιφέρεται· «ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; οὐχὶ καὶ ἔθνῶν;» Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ νόμος, ὁ τοῦ νόμου τοῦ γράμματος κυριώτερος, ὁ ἐγγραφεὶς ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῶν μὴ Ἰουδαίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἔθνῶν. Ὁ δὲ μὴ εἰδὼς ὅτι ἡ καύχησις ἐξεκλείσθη διὰ τοῦ τῆς πίστεως νόμου, ἐκ τῆς ἀγνοίας καυχῆσεται μηδὲ ὑπὸ | Σολομῶντος εἰρημένῳ ἐπιστήσας τοῦτον ἔχοντι τὸν τρόπον· «Τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν ἢ τίς παρρησιάζεται λέγων καθα[ρ]ὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν;» *** || [Rom. 3, 29–30] Ποῖος δὲ Θεὸς τῶν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων Θεὸς ἐστίν, ἵνα συμπεριφερομένως αὐτοῖς εἴπω, καὶ τῶν ἐτέρων παρὰ τούτους ἔθνῶν; 170 Εἰ μὲν γὰρ ὁ κατ' αὐτοὺς ἀγέννητος, πῶς ἂν εἴη καὶ τῶν ψυχικῶν μὴ γινωσκόντων αὐτὸν Θεός; Εἰ δὲ ὡς αὐτοὶ χωρίζουσιν ὁ δημιουργός, πῶς ἂν εἴη οὗ[τος] τῶν πνευματικῶν Θεός; Πῶς δὲ κατ' αὐτοὺς εἴπερ Θεὸς οὐκ ἔστιν Θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων εἴη ἂν καὶ τῶν ἔθνῶν ἢ ὡς ἂν ἐκεῖνοι ὀνομάσαιεν τῶν ψυχικῶν Θεός, μὴ τυγχανόντων τῆς τῶν ζώντων προσηγορίας; *** Ἔοικεν δὲ καὶ διὰ τούτων παριστάνειν ὅτι πιστεύσαντες εἰς τὸν Ἰησοῦν εἴτε οἱ περιτεμνόμενοι εἴτε οἱ ἀκρόβυστοι σώζονται [ὅ]ταν ἔτι οἱ μὲν | ἕτεροι τὰ τοῦ νόμου Μωσέως πράττωσιν κατὰ τὸ δυνατόν, οἱ δὲ λοιποὶ κατὰ τὴν Χριστοῦ ἐλευθερίαν πολιτεύωνται *** Μετὰ ταῦτα ἐπιστήσωμεν τίνι διαφέρει ἢ ἐκ πίστεως δικαιουμένη περιτομῆς τῆς οὐκ ἐκ πίστεως ἀλλὰ διὰ πίστεως δικαιουμένης ἀκροβυστίας. Οὐ γὰρ νομιστέον ὡς ἔτυχεν τὸν Παῦλον ἐπὶ μὲν τῆς περιτομῆς κελχρῆσθαι τῇ «ἕκ» προθέσει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκροβυστίας τῇ «διά». Οὐδὲ γὰρ ἐν ἄλλοις φαίνεται τῇ διαφορᾷ τούτων ὡς ἔτυχεν χρησάμενος (οἷον ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους «Ἡ γυνή, φησὶν, ἐκ τοῦ ἀνδρός, ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός»), καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ που διαλεγόμενος ὅτι «Δι' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν 172 τὰ πάντα». Δοκεῖ δὲ μοι οἰκειότερον εἶναι | τὸ «ἕκ τινος» τῷ «ἐξ οὗ» ἢ περὶ τὸ «διά τινος» τῷ «δι' οὗ», καὶ προσεχέστερον τὸ «ἕκ τινος» τῷ «ἐξ οὗ» ἢ περὶ τὸ «διά τινος» τῷ «δι' οὗ». Ἡ μὲν γὰρ πρῶτως ἐξ ἀνδρός ἐστίν, οὐδέ ποτε δι' ἀνδρός· οὐ γὰρ ἐξ ἄλλου ποτὲ γυνὴ ἵνα γένηται δι' ἀνδρός, καὶ μάλιστα ἐπὶ ἀκούης τούτων κατὰ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν διὰ τὸ «Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς | σαρκός μου». Ὁ δὲ ἀνὴρ οὐδέποτε ἐκ τῆς γυναικός· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πρῶτως ἐξ ἀνδρός ὢν μετὰ ταῦτα γίνεται διὰ γυναικός· ἀλλὰ τοῦτο οὐκέτι ἀρμόζει ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἀλλ' ἐπὶ παντὸς ἀνδρός μετ' ἐκεῖνον *** πάλιν τε αὐτὸς οὐκ <<ἂν>> εἶπεν ἢ γραφῆ· Πάντα διὰ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀλλὰ Πάντα διὰ τοῦ λόγου καὶ οὐχ ὑπὸ τοῦ λόγου οὐδ' ἐκ τοῦ λόγου *** Ἐπεὶ τοίνυν εὐγενέστερον περιτομῆς ἀκροβυστίας, δικαιούται περιτομῆς <ἐκ πίστεως> ὡσπερὶ βέλτιον τῆς ἀκροβυστίας ὑπάρχον, τὸ δὲ ὑποδεέστερον ἢ ἀκροβυστία ὀδεύει διὰ τῆς πίστεως ἵνα δικαιωθῇ, οὐκ ἐλθοῦσα ἐκ πίστεως· πιστεύσας γὰρ τις ἔρχεται εἰς τὴν περιτομὴν, καὶ

μάλιστα ἦν φησιν ὁ ἀπόστολος τὴν ἐν κρυπτῶ· ὥστε βέλτιον ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι ἢ διὰ πίστεως, ὡς βέλτιον νοεῖται τὸ «ἐξ ἀνδρός» καθὸ ἐξ ἀνδρός <ἦ> τὸ «διὰ γυναικός» καθὸ διὰ γυναικός. Περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος οὐκ εἴρηται «διὰ γυναικός» ἀλλ' «ἐκ γυναικός», ὅτι ἐπὶ παντός μὲν ἀνθρώπου χώραν ἔχει τοῦτο, ἐπεὶ πρὸ τοῦ διὰ γυναικός 174 γέγονεν ἐξ ἀνδρός, ἐπὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος μὴ γενομένου ἐξ ἀνδρός οὐκ ἔχει τὸ γεγονέναι αὐτὸν διὰ γυναικός· διόπερ ἐκεῖ, ἐπεὶ τὸ γεγενημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, ἡ σὰρξ αὐτοῦ, μὴ γενομένη ἐξ ἀνδρός, γέγονεν ἐκ γυναικός καὶ οὐ διὰ γυναικός. [Rom. 3, 31] ζητοῦμεν διὰ τί μὴ εἶπεν «Ἐκ πίστεως» ἀλλὰ «Διὰ τῆς πίστεως». Τὸ ἐκ πίστεως δικαιούμενον ἢ περιτομὴ ἐστίν, καὶ οὐκ ἀμφιβάλλομεν εἰ μὴ καταργεῖται ἐκ πίστεως νόμος, δικαιουμένης ἐκ τῆς πίστεως τῆς περιτομῆς· τῆς δὲ ἀκρο βυστίας διὰ τῆς πίστεως δικαιουμένης, <ἄρα διὰ τῆς πίστεως> καταργεῖται ὁ νόμος; Ἀλλὰ νῦν νόμον ἐλάβομεν τὸν Μωσέως διὰ τῆς πίστεως οὐ καταργούμενον· ἡ γὰρ πίστις ἴσθησι καὶ τὸν νόμον ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα· πρόδηλον δὲ ὡς περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως φαμέν *** Ἰστησιν οὖν πᾶς ὁ ἅγιος καὶ ὑγιῶς πιστεύων τὸν νόμον καὶ μάλιστα τὸν πνευματικὸν καὶ οὐδαμῶς αὐτὸν καταργεῖ *** Εἰ δέ τις ἀντιθήσει ἐκ τῆς δευτέρας πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τὸ «Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην», ἐροῦμεν ὅτι οὐ ταῦτόν ἐστι τὸ «Νόμος οὖν καταργεῖται;» τῷ «Νόμον οὖν καταργοῦμεν;» Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ἐνεργεῖ ὁ Παῦλος τὸ καταργεῖν τὸν νόμον· εἰ γὰρ 176 καὶ καταργεῖται ὁ νόμος, ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης καταργεῖται καὶ ὡς ἂν εἴποιμι οὐχ ὑπὸ Παύλου οὐδ' ὑπὸ ἄλλου τινὸς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ὑπὸ τούτου ὅς φησιν κύριος εἶναι τοῦ σαββάτου. Καὶ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει ὡς πρὸς σύγκρισιν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Μένον γοῦν ὠνόμασε τὸ Χριστοῦ· τὸ δὲ μὴ μένον καταργούμενον, ἐπεὶ ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἕως ἔλθη τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου· καὶ ὡς περ εἴποιμι ἂν τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ ἀναγκαῖον εἶναι ἕως νηπιός ἐστίν ὁ παιδαγωγούμενος, καταργεῖσθαι δὲ τὸ ἔργον τοῦ παιδαγωγοῦ ἀπὸ τῆς τελειότητος τοῦ παιδαγωγουμένου, οὕτως ἂν εἴποιμι καταργεῖσθαι τὸ ἔργον τοῦ νόμου ὅτε ἔρχεται τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὅτε καὶ ὁ υἱὸς ὁ ποτε μὴ διαφέρων δούλου ἀπολαμβάνει τὴν πατρῴαν κληρονομίαν *** ὡς γὰρ καταργεῖται ἢ ἐν Παύλῳ καὶ ἐν Πέτρῳ γνῶσις οὐ λοιδορουμένη ἐν τῷ καταργεῖσθαι ἀλλ' ὅταν ἔλθη τὸ τέλειον, οὕτως Παῦλος μὲν οὐ καταργεῖ τὸν νόμον, ἀλλ' ἴσθησιν· ἐὰν δὲ ἀποκαλυφθῇ ἡ ὑπερβάλλουσα δόξα τοῦ Χριστοῦ, τότε τὸ πρὸ αὐτῆς [·]· φαινόμενον καὶ λεγόμενον εἶναι δεδοξασμένον ὑπὸ τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης <καταργεῖται> *** τοιούτων τινῶν ἔχεται καὶ τ[ὸ] 178 «Ἐκεῖνον δ[ε] εἰ· αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι», ὥστε τὰ τῆς νηπιότητος καὶ ὁ παραλημφθεὶς δι' αὐτὴν παιδαγωγὸς ἀπὸ τῆς τελειότητος καταργεῖται καὶ οὐκ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ παιδαγωγουμένου. Φησὶν γάρ· «Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο». Οὐκ εἶπεν· «Νόμος οὖν καταργεῖται;» ἀλλὰ «Νόμον οὖν καταργοῦμεν;» Ὅμοιον δὲ καὶ τὸ «Ἀλλὰ νόμον ἰστάνομεν». Tome VI [Rom. 4, 1–8] «Τί οὖν ἐροῦμεν εὐρηκέναι Ἀβραὰμ τὸν προπά τορα ἡμῶν κατὰ σάρκα;» δύο προειπῶν εἶναι νόμους, ὧν τὸν μὲν ἕτερον νόμον ἔργων ὠνόμασεν, τὸν δὲ ἕτερον νόμον πίστεως, καὶ φήσας ἐκκεκλεῖσθαι τὴν καύχησιν οὐ διὰ τοῦ νόμου τῶν ἔργων ἀλλὰ διὰ τοῦ νόμου τῆς πίστεως καὶ τούτοις ἐπαγαγὼν ὡς ἄρα δύνασθαι δὲ πιστεῖ δικαιῶσθαι τὸν ἀνθρώπον χωρὶς ἔργων νόμου *** δεῦτερον δὲ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ παριστὰς ὅτι ἐκ πίστεως μᾶλλον ἐδικαιώθη ἢ περ ἐξ ἔργων *** οὐδὲν ἥττον φησιν αὐτὸν κατορθῶσαι τὰ ἔργα ὡς φιλοῦντα παρακολουθεῖν τῇ ἀξίᾳ δικαιώσεως πί[σ]τει *** καθ' ὅλον δὲ τοῦτον | τὸν τόπον δύο ἔοικεν ὑποβάλλειν δικαιώσεις <ῶν> τὴν μὲν ἐτέραν ἐξ ἔργων ὠνόμασεν, τὴν δὲ λοιπὴν ἐκ πίστεως .....θαι ἀπὸ νόμου

Θεοῦ *** ἡμεῖς δέ φαμεν ὅτι ἡ[.....]ς ἀνθρώπους ἔχει καὶ χημα ὁ ἐξ ἔργων
 δικαιούμενος [.....] πᾶσαν λογικὴν φύσιν τὴν ἔξω 180 τοιούτων σωμάτων
 [.....]αν εἶη ὁ τελείως προνοῶν καλὰ τοῦ Θεοῦ μὲν ἐνώπιον ἐν πίστ[ει] ἢν
 λο]γίζεται ὁ Θεὸς εἰς δικαιοσύνην, ἀνθρώπων δὲ ἐνώπιον καὶ τῶν λοιπῶν λο]γικῶν
 φύσεων ἐξ ἔργων ἀφ' ὧν δίκαιον ἀποφαίνουσιν τὸν ποιητὴν καὶ μόνοι ἄλλοθεν μὴ
 δυνάμενοι δικαιῶν τινα *** δικαιοσύνην οὖν ἀσκητέον συνέντας ὅτι ἡ ζωὴ δικαίω
 καὶ οὐκ ἄλλω τινὶ γίνεται προσπα|ραλαμβάνοντι τῇ δικαιοσύνῃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν
 τὴν ε... ραφην τῆς ζωῆς ἐν αὐτῇ † μελλον ἔχουσαν † ἡ τῇ δικαιοσύνῃ *** Ἐπεὶ
 τοίνυν δύο εἰσὶν δικαιώσεις, ἡ μὲν παρὰ Θεῶ δικαιοῦσα, ἡ ἐκ πίσ τεῶς ἐστίν, ἡ δὲ
 παρὰ τοῖς λοιποῖς λογικοῖς, ἡ ἐξ ἔργων, οὕτω πληρουμένου τοῦ «Ἐκ πίστεως μου ὁ
 δίκαιός μου ζήσεται», ἐφαρ|μύσεις ταῖς δύο δικαιώσεσιν καὶ τὸ «Τὰ κρυπτά Κυριῷ τῷ
 Θεῷ σου, τὰ δὲ φανερά ἡμῖν καὶ τοῖς τέκνοις ἡμῶν», λέξεις δὲ τὰ μὲν Κυρίῳ τῷ Θεῷ
 βλεπόμενα κρυπτά κατὰ τὴν παρὰ Θεῷ δικαιοῦσαν πίστιν, τὰ δὲ τοῖς ἀνθρώποις
 φανερά καὶ τοῖς λοιποῖς λογικοῖς κατὰ τὴν ἐξ ἔργων δικαίωσιν. Καὶ μὴ νομί σης
 δύνασθαι μὲν πίστιν εἶναι | ἐν τινὶ ἢν λογίζεται ὁ Θεὸς εἰς δικαιοσύνην, συνυπάρχειν
 δὲ ταύτῃ οἷόν τε εἶναι τῇ τοιαύτῃ πίστει ἀδικίαν, ἢ τινὰ κακίαν. Εἰ γὰρ ὁ πιστεύων
 ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένος
 οὐχ ἁμαρτάνει, δηλονότι ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐστίν οὐχ ἁμαρτάνει, ὁ δὲ
 ἁμαρτάνων οὐ πιστεύει *** | Πατέρα δὲ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς λέγων εἶναι
 τὸν Ἀβραάμ ὁ Παῦ|λος προστίθεται ὡς ἄρα πατὴρ ἦν κατὰ σάρκα, ὅπερ οὐχ ἠγοῦμαι
 τινα τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὑγιῶς ἂν λέξω, ἐὰν <μὴ> ἄρα τις ἐκ σπέρματος τυγχάνῃ
 182 Ἰσμαὴλ ἢ ἀπὸ τινος τῶν ἐξ Ἡσαῦ γενομένων ἢ καὶ ἀπὸ τῶν Χεττούρας υἱῶν·
 οὐδεὶς γὰρ τῶν ἔξω τοῦ ἀπὸ τούτων γένους | καὶ τοῦ ἀπὸ Ἰακώβ ὑγιῶς ἂν λέγοι κατὰ
 σάρκα ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι τὸν Ἀβραάμ, εἰ καὶ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν ἔθηκεν αὐτὸν
 ὁ Θεὸς καὶ εὐλογοῦνται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς *** Μόνος γὰρ [·]ν ἐκεῖνος
 υἱὸς ἂν εἶη τινὸς κατὰ σάρκα ὃς γεγέννηται ἐκ σπέρματός τινος κατὰ σάρκα, ὥσπερ
 ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἴρηται κατὰ | τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξεταζομένης ἐπιστολῆς τὸ «Τοῦ
 γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα» *** ὅτε καὶ ἀποσκηνώσας Ἀβραάμ
 ἐλθὼν κατῶ[κ]ησε παρὰ τῆ]ν δρῦν τὴν ἐν Μαμβρῇ, ἢ ἦν ἐν Χεβρών, καὶ ὠκ[οδόμησεν
 ἐκ]εῖ θυσιαστήριον Κυρίῳ *** Ὑπερβολικῶς μὲν οὖν [..... κ]ἂν ἔχω πᾶσαν τὴν
 πίστιν ὥστε ὄρη μεθισ|τάναι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι, καὶ ὥσπερ
 ὑποθέσεως ἔνεκεν τοῦτο παρείλημται. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἔχειν τὴν τηλικαύτην
 πίστιν, λέγω δὲ τὴν πᾶσαν ὥστε ὄρη μεθιστάναι, καὶ μὴ ἔχειν ἀγάπην *** Χρῆ δὲ
 ἀκριβῶς εἰδέναι ὅτι τὸ ἔχειν πᾶσαν τὴν πίστιν ἀπὸ ἀγάπης ἔρχεται, περὶ ἧς
 γέγραπται· «Ἡ ἀγάπη πάντα | πιστεύει» *** Ἐπὶ τίνι ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ οὐ
 πάνυ σαφῶς διηγήσατο ἢ γραφῇ· ἔοικεν δὲ ὁ ἀπόστολος καθόλου αὐτὸν
 ἐκλαμβάνειν πεπιστευκέναι. Καὶ γὰρ ἀληθῶς, εἰ μὲν τὸ καθόλου, πάντως καὶ τὸ κατὰ
 μέρος· εἰ δ' ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ, οὐκ ἀκολουθεῖ ὅτι καθόλου
 ἐπίστευσεν *** ἔστιν διάφορα μέτρα τοῦ πιστεύειν Θεῷ· διὸ Ἀβραάμ μὲν ἐπίστευσεν
 καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς 184 δικαιοσύνην, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον γέγραπται, ἠνίκα ἐπέιδεν
 Ἰσραὴλ τὴν χεῖρα τὴν μεγάλην, ἃ ἐποίησεν Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ ἔφο βήθη ὁ
 λαὸς τὸν Κύριον καὶ ἐπίστευσαν τῷ Κυρίῳ καὶ Μωσεῖ τῷ θεράποντι αὐτοῦ, οὐ |
 πρόσκειται δὲ ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ τὸ «Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Οὐ παντὶ
 οὖν τῷ πιστεύοντι Θεῷ λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην ἀλλὰ τῷ πᾶσαν τὴν πίστιν
 ἔχοντι, ἢντινα πίστιν οὕσαν δικαιοσύνην λογίζεται εἰς δικαιοσύνην ὁ Θεός *** οὐχ
 ὡς χάρις ἀλλ' ὡς ὀφείλημα· οὐδὲν δὲ κατορθοῦσθαι δύ|νεται τηλι κοῦτον τῇ τῶν
 ἀνθρώπων ἢ τινος τῶν γεννητῶν φύσει, ὥστε ἐπὶ τοῖς κατορ θώμασιν τὸ διδόμενον
 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἄθλον μὴ χάριν εἶναι ἀλλ' ὀφείλημα· καὶ εἵπομι <ἂν> γὰρ οὐδὲν ὧν
 δίδωσιν ὁ Θεὸς τῇ γεννητῇ φύσει ὡς ὀφείλων δίδωσιν ἀλλὰ πάντα ὡς χάριν δωρεῖται·

καὶ πάντα τὰ εὐεργετούμενα οὐκ ὀφείλο μένης αὐτοῖς εὐεργεσίας εὐεργετῆται, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι τὸν Θεὸν ἰδίᾳ χάριτι εὐεργετῆται οὐς ἂν εὐεργετῆται *** Πᾶς μὲν ἢ ..... ὁμολογήσαι ἂν φέρ' εἰπεῖν ἐπὶ τῆς ...α τὸ δηνάριον παραβολῆς ὅτι χάριτι, οὐκ ὀφειλήσει, τῆ ἔκτ[η καὶ] ἐνάτη καὶ ἐνδεκάτη ἐλληλυθότες ἐπὶ τὸ ἔργον γενομένης ἐσπέρας λαμβάνουσι τὸ ἀνὰ δηνάριον· ἡμεῖς δὲ εἴπομεν ἂν ὅτι καὶ οἱ πρῶτ' μισθω|θέντες καὶ νομί σαντες πλεῖον λήμψεσθαι τὸ ἀνὰ δηνάριον εἰληφότες καὶ αὐτοὶ χάριν εἰλήφασιν *** Νῦν οὖν νομιστέον αὐτὸ ἀπλούστερον καὶ καθόλου εἰρησθαι καὶ ἄλλως κοινότερον νοοῦ μενον ἐπὶ τῶν οἰστισινοῦν ἐργαζομένων καὶ τὸν μισθὸν ἀπ' ἐκείνων λαμβανόντων, οὐ κατὰ χάριν ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα. Ἐγὴτέον δὲ αὐτὸ δύνασθαι λέγεσθαι φέρε εἰπεῖν ἐπὶ τῶν ὡς Κάϊν ἐργαζομένων τὴν γῆν καὶ ποιούντων ἔργα πονηρά· τούτοις γὰρ ὡς ὀφειλόμενα νομίζω καὶ ὡς μισθὸν τῶν ἡμαρτημένων ἀποδίδοσθαι τὰς κολάσεις. Διὸ καὶ 186 ὁ ἀπόστολος ὀψώνια μὲν τῆς ἁμαρτίας ἔφησεν εἶναι τὸν θάνατον, οὐκέτι δὲ ὀψώνια καὶ ὡσπερὶ ὀφειλόμενα ἀπὸ Θεοῦ τὴν αἰώνιον ζωὴν, ἀλλὰ χάρισμα αὐτοῦ· φησὶ γὰρ τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν *** οὐ νομιστέον ἐπὶ τῶν κρειττόνων ἔργων λέγεσθαι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ «Ἵν μέρῳ μετρεῖτε ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν»· εἰ γὰρ ὧ μέρῳ μετροῦμεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν, οὐ χάριτι Θεοῦ ἔσται ἡμῖν ἡ σωτηρία οὐδ' ἡ αἰώνιος ζωὴ ἔσται χάρισμα Θεοῦ *** χάριτι γὰρ ἔσμεν σεσωσμένοι· καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ἡμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον, ἵνα μὴ τις καυ χήσῃται. Πρὸς δὲ μέτρον τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν δίδοσθαι τὰς κολάσεις ὑποληπτέον *** Δικαιοῖ οὖν τὸν ἀσεβῆ διὰ τῆς πίστεως μεταθέμενον ἀπὸ τῆς ἀσεβείας ὥστε λογίζεσθαι τὴν | μεταθεῖσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας πίστιν εἰς δικαιοσύνην *** Καὶ ἐνόμισεν γε ἀκολουθεῖν τῷ ἄφεισιν ἀνομιῶν εἰληφότες καὶ παντὶ οὐ ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ τῷ ἀνδρὶ οὐ οὐ λογίζεται Κύριος ἁμαρτίαν τὸ δικαιοσύνην αὐτῷ λογίζεσθαι χωρὶς ἔργων. Οὐ γὰρ ἐξ ἔργων ῥιζοῦται ἡ δικαιοσύνη ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐρριζῶσθαι αὐτὴν | λογιζομένου τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν εἰς δικαιοσύνην *** μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι οὐχὶ μηδαμοῦ μηδαμῶς μηδὲν ποιησάντων ἄξιον ἀφέσεως ἀνομιῶν καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆ μακαριότητος ἀλλ' ἔτυχον ταύτης τῆς ἀφέσεως καὶ τοῦ μακα ρισμοῦ, πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ *** ἐπιστῆσαι δὲ | εἰ ἔχει τινὰ τάξιν πρῶτον μὲν λεγόμενον τὸ «Ἵν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι», 188 δευτέρον δὲ τὸ «Ἵν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι» μηκέτι μὲν γὰρ πραττομένου τοῦ χειρόνος, ἄφεισις δύναται γενέσθαι ἀνομιῶν, ἀγαθοῦ δὲ ἐπιτελουμένου ἐπὶ τῷ ῥοσοῦτον ὡς τὰ γινόμενα καλύμματα γενέσθαι τῶν προημαρτημένων ἐξαφανίζοντα αὐτῶν τὴν φύσιν, ἐπικαλύπτονται αἱ ἁμαρτίαι· ὧν προαγόντων οὐδὲ λογίζεται ἔτι Κύριός τινι τὸ ἡμαρτηκέναι *** [Rom. 4, 9–12] «Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;» *** ὁ ἐπὶ τῷ Δαυίδ μακαρισμὸς οὐκ ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν *** ἀλλὰ καὶ εἴπερ λογίζεται ἡ | πίστις εἰς δικαιοσύνην, ἄρα δικαίῳ λογίζεται ἡ οὐ δικαίῳ; Φανερόν δὲ ὅτι οὐ δικαίῳ. Ποῖα γὰρ χάρις δικαίῳ λογισθῆναι εἰς δι|καιοσύνην; Εἰ δὲ μὴ δικαίῳ, δηλονότι γενομένῳ πρὸ τῆς πίστεως ἀδίκῳ. Εἰ δὲ λογίζεται τῷ τοιοῦτῳ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, μακά ριος ἀνὴρ γίνεται, οὐ λογιζομένου οὕτω τοῦ Κυρίου τὴν ἁμαρτίαν ἀλλὰ καὶ ἀφιέντος τὰς πρὸ τῆς πίστεως ἀνομίας *** πότερόν ποτε ἔτι ἀκρόβυστος ἦν ὁ Ἀβραάμ ἠνίκα ἐλογίσθη αὐτῷ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην ἢ ἤδη γεγένητο ἐν περιτομῇ. Λέγει γοῦν· «Πῶς οὖν ἐλογίσθη;» *** ἀποφαίνεται ὅτι μετὰ τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν λαβῶν τὴν περιτομὴν σημεῖον καὶ σφραγίδα εἰληφεν τῆς ἐν ἀκρ]οβυστία πίστεως, ἵνα εἰ καὶ ἀμφοτέρων (λέγω δὲ τῶν ἐκ περιτομῆς καὶ τῶν ἐν ἀκροβυστία) πατὴρ χρηματίζειν ἔμελλεν καθὸ μὲν | ἐλογίσθη ἡ πίστις αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἔτι ὄντι ἐν ἀκροβυστία[..... ἡ πατὴρ τῶν πιστευόντων ἐν ἀκροβυστία, καθὸ δὲ περιτετμη[ένος 190 ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ ἵνα γένηται πατὴρ τῶν ἐκ περιτομῆς κατὰ ἡ σάρκα ..

ὀκταήμερου ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ Ἰσαάκ *** Λαμβάνει δὲ μετὰ τὴν ἐκ πίστεως δικαίωσιν σημεῖον περιτομῆς ὡσπερὶ σφραγίδα τυγχάνουσαν καὶ ἀποκλείουσαν, δίκην τῶν ἐσφραγισμένων, τὸ μυστήριον τῶν ἐκ πίστεως δικαιουμένων, ἴν' οἱ μετὰ τὴν πίστιν ἐκεῖνοι γενόμενοι ἐκ περιτομῆς τοῦ Ἀβραάμ, ἕτεροι ὄντες τῶν | ἐκ πίστεως δικαιωθησομένων τέκνων αὐτοῦ, ἢ εἰς τέκνα αὐτοῦ λογισθησομένων, ἕτερος ὡς λαὸς παρὰ τὸν ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐκ πίστεως δικαιωθησόμενον *** καὶ κατὰ τὸν Παῦλον δὲ ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται *** Ἡ δὲ σφραγὶς ἐτηρεῖτο μὲν μὴ λυομένη ὅσον οὐδέπω ἐληλύθεισαν οἱ ἐκ πίστεως καὶ ἐν ἀκροβυστίᾳ· ἡνίκα δὲ ἦλθεν ὁ προειρημένος τεχθήσεται λαὸς τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ καὶ | ἐκ πίστεως δικαιουμένων, τότε ἡ σφ[ρ]αγὶς καὶ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο λυθήσεται, ἐνστάτος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου μέχρις ὅτου τὴν σφραγίδα τηρεῖσθαι ἐχρῆν, ὥστ' ἂν λεχθῆναι τῷ νῦν βουλομένῳ τὴν σφραγίδα ἐκεῖνην λαβεῖν ὅτι «Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει». Οἶμαι δὲ ὅτι ὡσπερ ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς | 192 κατάρτας γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, οὕτως ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς πρὸς τὸ μὴ περιτέμνεσθαι ἀναλαβὼν εἰς ἑαυτὸν τὴν περιτομήν, καὶ ὁ νόμος μὲν καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου *** Καὶ ἡμεῖς δ' ἂν πυθοίμεθα πῶς <ἐ>λογίσθη καὶ πότε, ἤδη πατρὶ γενομένῳ ἢ ἔτι ἀτέκνῳ τυγχάνοντι. Φανερόν δὲ ὅτι ἔτι ἀτέκνῳ ὄντι· οὐδὲ γὰρ ὁ Ἰσμαὴλ ἤδη πω γεγέννητο, καὶ ὡσπερ ἐπεὶ οὐκ ἐν περιτομῇ ἦν ἄλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦτο ἔμελλεν εἶναι πατὴρ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐκ πίστεως δικαιουμένων, οὕτως [καὶ] ἐπεὶ μ'..... ἔμελλεν ἔσσεισθαι πατὴρ τῶν δικαιουμένων ἐκ πίστεως, οὐκ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τυγχανόντων· οὐ γὰρ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ οἱ ἐν ἀκροβυστίᾳ καὶ ἐκ πίστεως δικαιούμενοι *** Ὅτε οὖν ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, οὐδέπω ἦν Ἀβραάμ ἄλλ' ἔτι ἦν Ἀβρὰμ καὶ Ἀβρὰμ ἔτι | ἀτέκνῳ τυγχάνοντι ἔτεκεν ἡ Ἀγάρ υἱὸν οὗ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα ὁ πατὴρ Ἰσμαὴλ, Ἀβραάμ δὲ γενομένῳ ἔτεκεν ἡ Σάρρα υἱὸν εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὸν καιρὸν καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος· καὶ ἐκάλεσεν Ἀβραάμ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου αὐτῷ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα υἱόν, Ἰσαάκ *** Σαφῶς δὲ ἡ γραφὴ λέγει· «Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ | εἰς δικαιοσύνην» καὶ [.....] τῶν ἄλλων ἐκδόσεων [.....] τα ἐν τῇ Γενέσει τὸ Ἀβ[.....] α ὠβελίσσαμεν ἐπέειπερ π[.....] ..]..... καὶ ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ [εἰς δικαιοσύνην] *** Νομίζω δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μὴ ἐπιστήσαντας τῇ ἀκριβείᾳ τῆς γραφῆς ἐκθέσθαι τὸ ἀπὸ τῆς Γενέσεως ῥητὸν οὐχ ὡς Παῦλος αὐτὸ ἔθηκεν ἐν τῇ ἀρχῇ· οὐκ ἂν γὰρ 194 ὁ οὕτως ἀκριβῆς ἐξέθετο τὸ «Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην», ἀλλὰ «Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβρὰμ τῷ Θεῷ». Οὕτω δὲ εἰκὸς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς γεγράφθαι ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ὅτι «Ἐλογίσθη ἡ πίστις τῷ Ἀβρὰμ εἰς δικαιοσύνην». Νυνὶ δὲ ἔχομεν ἡμεῖς Ἀβραάμ *** [τὸ] «Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» γ]εγραμμένον ἐπὶ τῇ τοῦ ἐκ <τούτου> σπέρματος ἐπαγγελίᾳ εὐλόγως ἐπιφε[ρ]οις ἂν ἐπὶ τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστεύοντας ὡς γεγραμμένου τοῦ προειρημένου διὰ τὸ εἶναι τὸν Ἀβραάμ πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας εἰς τὸ λογισθῆναι αὐτοῖς δικαιοσύνην *** τὰ δὲ φαῦλα καὶ τὸν ἀυχοῦντα εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ ἐκείνου μὲν ἀποκηρύττει, ποιεῖ δὲ χρηματίζειν φαύλου τινὸς καὶ χείρονος· διὸ καὶ ὁ Δανιὴλ φησὶν πρὸς τὸν ἕτερον τῶν ἀκολάστων πρεσβυτέρων· «Σπέρμα Χαναάν καὶ οὐκ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξ ἡπάτησέν σε καὶ ἡ ἐπιθυμία διέστρεψεν τὴν καρδίαν σου». Εἶπερ οὖν ὁ μὴ γεννώμενος σωματικῶς ἀπὸ τοῦ Χαναάν σπέρμα Χαναάν ἐστὶν διὰ τὴν ἀκολασίαν, κἂν δόξη ἐξ Ἰούδα χρηματίζειν, πῶς οὐκ ἂν εὐλογώτερον σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ὁ μὴ δοκῶν ἐξ ἐκείνου γεγενῆσθαι λέγοιτο, μιμησάμενος δὲ τὴν λογισθεῖσαν τῷ Ἀβραάμ πίστιν εἰς δικαιοσύνην; *** πατὴρ οὖν ὁ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστευόντων εἰς τὸ λογισθῆναι αὐτοῖς δικαιοσύνην καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς εἰς τὸ καὶ αὐτοῖς διὰ τὴν εἰς

Χριστὸν πίστιν λογισθῆναι τὴν δικαιοσύνην *** [Rom. 4, 13] Εἰ μὲν γὰρ μηδεμία ἐπαγγελία πρὸς αὐτὸν ἢ τὸ σπέρμα | αὐτοῦ εἴρητο πρὸ τοῦ «Ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς 196 δικαιοσύνην» οὐκ ἂν ἐπηγορήσαμεν πῶς τὸ ἀποστολικὸν εἴρηται ὅτι «οὐ διὰ νόμου ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι κόσμου ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως». Νυνὶ δὲ εὐρίσκομεν .....ως μαρτυρία ἐπαγγελίαν αὐτῷ εἰρημένην ἦν νομίζω λελέχθαι περὶ τοῦ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι κόσμου *** οὐ διὰ νόμου δὲ ἡ Μελχισέδεκ ἐπαγγελία δέδοται αὐτῷ ὅτε ἠυλόγησεν αὐτὸν καὶ εἶπεν· «Εὐλογημένος Ἀβραάμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς ἔκτισεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ὑψιστος, ὃς παρέδωκεν τοὺς ἐχθρούς | σου ὑποχειρίους σοι» *** τάχα τὰ μὲν πρὸ τοῦ «Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» δύναται ἐφαρμόζειν τῷ «Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι κόσμου», τὰ δὲ μετὰ τὸ «Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» τῷ «Ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως», ὁποῖόν ἐστιν .....ος ἐπιφερόμενον τῷ «Ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» *** [Rom. 4, 14–15] τὸ εὐλογον τῆς ἐκ πίστεως μᾶλλον ἢ ἐκ νόμου δικαιοσύνης καὶ παρίστησιν φάσκων· Εἰ οἱ κληρονόμοι κληρονόμοι γίνονται οὐκ ἐκ πίστεως ἀλλ' ἐκ νόμου, δηλονότι κενὴ ἔσται ἡ πίστις, μηδενὸς δι' αὐτῆς πληρουμένου τῷ πεπιστευκότι, καὶ ἡ | διὰ πίστεως ἐπαγγελία γενομένη ἔσται καταργουμένη τῷ τὴν κληρονομίαν μὴ ἀκολουθῶν τῇ ἐκ πίστεως ἐπαγγελίᾳ δίδοσθαι τῷ πεπιστευκότι ἀλλὰ τῷ τὸν νόμον πεπληρωκότι *** ὥσπερ δὲ ὁ πιστεύων εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν πιστεύει εἰς τὸν πέμψαντα αὐτὸν 198 Θεόν, οὕτως ὁ πιστεύων Μωσεῖ πιστεύει εἰς τὸν Χριστόν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ «Εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί»· εἰ δὲ ὁ πιστεύων Χριστῷ πιστεύει τῷ Πατρί, δηλονότι καὶ ὁ πιστεύων Μωσεῖ πιστεύει τῷ Θεῷ *** Οἱ γοῦν πρὸ τοῦ Μωσέως νόμου δικαιωθέντες, ὥσπερ Ἐνώχ ὁ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ καὶ Νῶε ὁ μαρτυρηθεὶς εἶναι δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ καὶ οἱ καταξιωθέντες τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπικλήσεως Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ οὐτῷ Μωσέως ἐντυχόντες νόμῳ τοιοῦτοι παρὰ Θεῷ ἐχρημάτισαν, οἰκτιροῦντες αὐτοὺς ὁ τὸν νόμον γραψὰς Μωσῆς εἶναι ἐμαρτύρησεν· καὶ γὰρ ἀληθῶς δίκαιος νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς *** ἢ λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ μηδαμόθεν δικαιῶσθαι θέλοντες τὸν ἄνθρωπον ἢ ἐκ τοῦ Μωσέως κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, πότερον ποτε οὐδεὶς πρὸ Μωσέως ἐδικαιώθη, ἢ ἐδικαιώθη μὲν καὶ χωρὶς τοῦ Μωσέως νόμου, ὥσπερ δὲ μετενόησεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς δικαιώσεως τούτου ὡς χεῖρονος καὶ δέδωκε διὰ Μωσέως βελτίονα τρόπον δικαιώσεως *** ἢ Ὡρα οὖν πρὸς ταῦτα λέγειν ὅτι δεδέηται οἱ μὴ τηλικούτοι ὥστε δικαιωθῆναι ὁμοίως τοῖς πατράσιν χωρὶς τῆς διὰ γραμμάτων νομοθεσίας τοῦ διὰ Μωσέως νόμου ὑπὲρ τοῦ τὴν χύσιν τῆς κακίας αὐτῶν παύσασθαι καὶ ὑπὲρ τοῦ περισπωμένους αὐτοὺς περὶ τύπους καὶ σύμβολα καὶ εἰκόνας | πραγμάτων θειοτέρων μὴ καταπέσειν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν· καὶ ἡ θεῖα γε καὶ σοφωτάτη πρόνοια 200 διὰ τῶν κατὰ νόμον θυσιῶν καὶ πάσης τῆς λατρείας πολλοὺς μὲν ἀσθενεστέρους ἀπέστησεν εἰδωλολατρίας *** οἰονεῖ τινι ὁμοιώματι περισπάσαι αὐτοὺς δυνάμενα ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν *** ἐπεὶ μηδὲ παράβασις ἢ ὁ νόμος προσφέρων τὴν | κόλασιν σύστασιν ἔχει, ἔνθα μὴ ἔστιν οὗτος ὁ νόμος *** [·]ι π... τούτων λέγων καταλείπων τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὕαν ..... οὐ οὐκ ἔστιν νόμος οὐδὲ παράβασις, οὐκ ἦν δὲ νόμος ἐπὶ Ἀδὰμ καὶ Εὕας ὁ Μωσέως, οὐδὲ παράβασις ἦν ἐπὶ Ἀδὰμ καὶ Εὕας [·]·]· τολμῶν κατὰ τοῦ ἀποστόλου προσθεῖναι ἂν ὅτι οὐδὲ αὐτὸς ὁ ὄφρις | παραβατικόν τι πεποίηκεν· εἰ γὰρ οὐ οὐκ ἔστιν νόμος οὐδὲ παράβασις, οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ πρὸ νόμου αὐτὸν ἠπατηκέναι τὴν γυναῖκα παράβασις ἦν *** ἀσυκοφαντήτως ἀκούειν χρὴ τοῦ ἀποστόλου ἐν τούτοις καὶ συνιέναι τοῦ βουλήματος αὐτοῦ. Φασὶ γάρ τινες· εἰ ἔνθα οὐκ ἔστι νόμος οὐδὲ παράβασις, δηλονότι

οὐδεις ἐν παραβάσει γέγονε πρὸ Μωσέως· εἰ δὲ μὴ γέγονέ τις, οὐδὲ ψεκτός· οὔτε οὖν Κάϊν οὔτε πάντες οἱ διὰ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας τὸν κατακλυσμὸν παθόντες ἢ οἱ ἐν Σοδόμοις ἐν 220 παραβάσει γεγονόσιν· καὶ πρὸ γε τούτων Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐά. Λεκτέον οὖν πρὸς τούτους ὅτι ὁ Μωσέως νόμος οὐ τὴν ἐν τῇ κρίσει ὀργὴν κατεργάζεται ἀλλὰ τὴν κατ' αὐτόν, τοὺς μὲν λιθολεύστους ποιῶν, ἑτέρους δὲ ἐπὶ πυρὸς κατακαίων, ἢ ἑτέρα ὑποβάλλον τιμωρία· ἀλλὰ καὶ εἶπερ οὗ οὐκ ἔστι νόμος οὐδὲ παράβασις, ὅτε ὅσα ὁ νόμος λαλεῖ τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, † ὅρα δὲ αὐτοὺς καὶ τὸν παρ' αὐτῷ Παύλῳ νόμον πίστεως ὀνομαζόμενον Θεοῦ ὀργὴν κατεργάζεσθαι καὶ παράβασις εἶναι ἔνθα ἔστιν ὁ τῆς πίστεως νόμος καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ. Σαφῶς δὲ αὐτὸς ἕτερον μὲν εἶναι νόμον τὸν τοῦ Θεοῦ, ᾧ μόνῳ καὶ αὐτὸς συνήδεται κατὰ τὸν ἕσω ἄνθρωπον, ἕτερον δὲ νόμον παρὰ τοῦτόν φησιν εἶναι ἐν τοῖς μέλεσιν ἑαυτοῦ ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου· καὶ ὅρα μήποτε οὗτος ἀληθῶς ἔστιν ὀργὴν κατεργαζόμενος καὶ οὗ οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ νόμος, ἐκεῖ οὐδὲ παράβασις ἔστιν· καὶ οἱ ἐκ τούτου τοῦ νόμου οὐδαμῶς εἰσιν κληρονόμοι δι' ὃν λέγεται· «Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις» *** τοῖς ἐκ περιτομῆς ἐπαιρομένοις κατὰ τῶν πιστευόντων ἐν ἀκροβυστία μεγάλα περὶ αὐτῶν φρονοῦσιν ταῦτα γράφει ὁ Παῦλος, | ἀπατηθεῖσιν διὰ τινῶν προφητικῶν ῥητῶν ἃ μὴ νενοήκασιν, ὁποῖόν ἐστιν καὶ τὸ ἐν τῷ Ἱερεμίας οὕτως ἔχον· «Ἐὰν ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸ μετέωρον καὶ ἡ γῆ ταπεινωθῇ κάτω, κἀγὼ οὐκ ἀποδοκιμάσω τὸ γένος Ἰσραὴλ περὶ πάντων ὧν ἐποίησαν» *** ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον τὸ 204 μὴ ὑφεστηκέναι τὴν παράβασις ἔνθα | οὐκ ἔστιν νόμος *** οὕτως οὐδὲ κατὰ γορητέον τοῦ νόμου ὀργὴν κατεργαζομένου τοῖς παρανόμοις, οὐδὲ αἰτιατέον αὐτόν εἰ συνυπέστη αὐτῷ ἢ τῆς παραβάσεως ἔννοια φθάνουσα ἐπὶ τοὺς μὴ τηρήσαντας αὐτόν *** Φῆσει γὰρ ὅτι οὗτος ὁ φυσικῶς ἡμῖν ἐγγεγραμμένος νόμος καὶ ἐν πλαξίν καρδίαις σαρκίνας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐντετυπωμένος ὀργὴν κατήργαστο τῷ Κάϊν καὶ τοῖς ἀπολωλόσιν ἐν τῷ κατακλυσμῷ καὶ τῷ [...] καὶ τοῖς Σοδομίταις, καὶ ἐπεὶπερ οὗ οὐκ ἔστιν νόμος οὐδὲ παράβασις, παράβασις δὲ ἦν ἐν τούτοις, νόμος ἄρα ἦν ἐν αὐτοῖς ἀλλ' οὐχ ὁ Μωσέως ἀλλ' ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μωσέως καὶ ἐγγεγραμμένος οὐκ ἐν πλαξίν λιθίνας ἀλλ' ἐν πλαξίν καρδίαις σαρκίνας *** [Rom. 4, 16–17] Τὰ δὲ περὶ τοῦ Ἀβραάμ φερόμενα ἐξ ἀποκρύφων ὡς ἄρα ἀπὸ φυσικῶν ἔννοιῶν κινηθεῖς ἐπίστευσεν τῷ Θεῷ ἀντιλέγεται καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν μαρτυρουμένων τὰς τοιαύτας βίβλους ὡς πεπλανημένας | *** Οἶμαι δὲ ὅτι [ὡςπερ] τὸ εἶναι οὐδὲ ἐπινοεῖται κατὰ μισθὸν ἡμῖν δεδόσθαι ὑπὸ Θεοῦ (ὄλον γὰρ ἔστιν σαφῶς χάρις τοῦ ἡμᾶς οὐσιώσαντος καὶ μάλιστα λογικοῦς ποιήσαντος), οὕτως καὶ τὸ καλῶς εἰῆσαι καὶ τυγχάνειν κληρονομίας Θεοῦ καὶ ἐπαγγελίας οὐδαμῶς ἔστιν μισθὸς καὶ αὐτὸ δὲ ὄλον χάρις, ἐν ἐκείνῳ ἀπολειπομένου τοῦ ἐκεῖ μὲν μηδὲν αἴτιον γεγονέναι τοῦ ἡμᾶς ὑφεστάναι ἐνταῦθα δὲ τῷ πιστεύειν Θεῷ μόνον *** ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χαρισμάτων τῶν διδομένων κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, κατελείκεται καὶ ἡ πίστις· 206 φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος μεθ' ἑτέρα· «Ἄλλῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι». Ὁ δ' αὐτὸς φησὶ καὶ ἀλλαχοῦ ὅτι «ἀπὸ Θεοῦ ὑμῖν ἐχαρίσθη οὐ μόνον τὸ εἰς Χριστὸν πιστεύειν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν». Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐλλιπῆ πεισθέντες εἶναι τὴν ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν πίστιν καὶ ταύτην ὁμολογοῦντες ἤδη ἔχειν δεόμενοι δὲ τῆς κατὰ χάριν Θεοῦ φασιν τῷ Σωτῆρι· «Πρόσθετε ἡμῖν πίστιν» *** εἰ καὶ ἐκ πίστεως οὖν οἱ κληρονόμοι καὶ ἡ ἐπαγγελία ἵνα κατὰ χάριν, οὐδ' αὐτὴ ἡ πίστις ἢ πρὸ τῆς χάριτος, καθ' ἣν λέγεται διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως ἵνα κατὰ χάριν, χωρὶς χάριτος ὑφεστάναι οὐ δύναται *** διὸ πάντα τὰ περὶ τὸν | σωζόμενον τὴν κυρίαν ἔχει ἐν χάριτι ἢντινα τρόπον θησαυροῦ εὐρίσκεσθαι νομίζω ὑπὸ τῶν, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, εὐτυχησάντων περιπεσεῖν αὐτῷ *** ἕτερον τοῦ εὐρεῖν χάριν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ εὐρεῖν χάριν ἐνώπιον ἀνθρώπων τὸ λαβεῖν ἐνώπιόν τινος ἀπὸ Θεοῦ χάριν καθὸ λέγεται· «Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ | καὶ κατέχεεν αὐτοῦ ἔλεος καὶ

ἔδωκεν αὐτῷ χάριν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος». Οὐ γὰρ ταῦτόν τῳ «Εὗρεν Ἰωσήφ χάριν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου αὐτοῦ» τὸ «Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ Κύριος χάριν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος». Πλεῖον δ' ἔτι παρὰ τὰ περὶ τοῦ Ἰωσήφ εὐρόντος χάριν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου αὐτοῦ ἀναγγέλλεται περὶ τῆς | Αἰσθήρ· φησὶν γὰρ περὶ αὐτῆς ἡ γραφή ὡς «Ἦν Αἰσθήρ εὐρίσκουσα χάριν παρὰ πάντων τῶν βλεπόντων αὐτήν», καὶ μετ' ὀλίγα «Εὗρεν, φησὶν, χάριν Αἰσθήρ παρὰ πάσας τὰς παρ θένους καὶ ἐπέθη||[κεν τὸ] διάδημα τὸ γυναικεῖον ὁ βασιλεύς» *** Ἀναγκαῖον δὲ ἐξετάσαι φαίνεται πῶς ἀκολουθεῖ τῳ ἐκ πίστεως καὶ τῳ κατὰ χάριν τὸ βεβαίαν εἶναι τὴν ἐπαγγελίαν· ἄρα γὰρ εἰ ἦν ἐκ νόμου, οὐχ οἷόν τε ἦν βεβαίαν τυγχάνειν τὴν ἐπαγγελίαν; Πρόσχετος οὖν μήποτε δευσοποιός τις βαφὴ γίνεται ἐκ πίστεως περὶ τὴν ψυχὴν καὶ μάλιστα τῆς λελογισμένης εἰς δικαιοσύνην, ὥστε δι' αὐτῆς τὴν χάριν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἴσχειν διὰ τὸ ἀνέκπλυτον αὐτῆς ἢ 208 ἀμετάβολον τὴν γε βεβαίότητα, ἣτις οὐκ ἐμφαίνεται περὶ τὰ ἐκ νόμου ἔργα. Ἀποστρέφειν γοῦν ποτε δίκαιος ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ λέγεται καὶ ποιεῖν ἀδικίαν· οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ περὶ τῆς πίστεως γέγραπται ὅτι ἀπέστρεψέν τις ἀπὸ τῆς πίστεως, ἅπαξ μαρτυρηθεὶς πεπιστευκέναι καὶ δικαιωθεὶς διὰ τὴν πίστιν. <<Εἶτα καὶ τῇ μαρτυρίᾳ ἐπισφραγίζει ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ εἰρημένον αὐτῷ.>> *** Οὐ δύναται γὰρ ἡ δικαιουμένη πίστις '[...]·| ἔργα τοῦ νόμου ποιεῖν, νόμον δὲ νῦν λέγομεν καθο·[.....] ὅταν δὲ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα *** παντὶ δὲ τῳ σπέρματι, ἦτοι τῳ ἐκ τοῦ νόμου ἢ τῳ ἐκ τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον τῳ ἐκ τοῦ νόμου ἀλλ' εἰ ἔχοι πρὸς τῳ ἐκ τοῦ νόμου τὸ ἐκ τῆς πίστεως. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐκλάβοιμεν, ἔσται ἡ ἐπαγγελία τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἐκ Χεττούρας· ἄπερ οὐκ ἀρέσκει *** πατὴρ δὲ πάντων ἡμῶν τουτέστιν τῶν οὐκ ἐκ νόμου μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ πίστεως ὄντων καὶ πιστεῖ τοῦ Ἀβραάμ δικαιουμένων *** ὁποῖα τὰ πολλὰ ἔθνη ἦν ὧν τέθεικεν αὐτὸν πατέρα ὁ τὰς ἐπαγγελίας αὐτῷ διδοὺς Θεός *** Περὶ γὰρ τῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν νενεκρωμένων, ὧν ἡ ψυχὴ νεκρὰ γεγένητο ἐν ζῶντι σώματι οἶομαι νῦν αὐτὸν λέγειν· ψυχὴ γὰρ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὕτη ἀποθανεῖται· καὶ εἴπερ ὁ νεκρὸς τῶν αἰσθήσεων ἐστερημένος ἐστὶν νεκρὸς 210 καὶ μηδεμίαν ἔχων τῶν πέντε, διὰ τί οὐκ ἂν λέγοις ψυχὴν νεκρὰν τὴν ἐστερημένην τῶν λεγομένων θείων αἰσθήσεων; *** Εἴπερ δὲ ὅμοιοι τοῖς ἑαυτῶν τοιούτοις λεγομένοις θεοῖς γίνονται οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς, μήποτε ὅμοιοι γίνονται τῳ Θεῷ καὶ οἱ πεποιθότες | ἐπ' αὐτῷ, ἀπολαμβάνοντες διὰ τῆς τοιαύτης πεποιθήσεως τὸ λεῖπον τῳ «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν», ὅπερ ἐστὶν τὸ καθ' ὁμοίωσιν *** Τίνα δὲ τὰ μὴ ὄντα ἢ οἱ ἐστερημένοι τοῦ ὄντος καὶ μὴ μετέχοντες αὐτοῦ, οὕτω καλοῦμενοι πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν μετεχόντων τοῦ εἰπόντος· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν»; *** Εὗρομεν δὲ καὶ ἐν τῇ Αἰσθήρ τοιαύτην τινὰ εὐχὴν· «Μὴ παραδῶς, Κύριε, τὸ σκῆπτρόν σου τοῖς μὴ οὔσιν» ἀντὶ τοῦ «τοῖς μὴ μετέχουσίν σου καθὸ ὧν τυγχάνεις» *** Καλεῖ δὲ τὰ μὴ ὄντα ἵνα ὑπακούσασιν αὐτοῖς χαρίσεται τὸ εἶναι. Ἄλλ' ἴσως τις πρὸς ταῦτα ἔρει πῶς ὁ ἀπόστολος ἐτέρωθι φησὶ· «Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου | ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρά, καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ;» Ἄλλ' εὐδὴλον ὡς ἕτερόν ἐστι τοῦτο σημαινόμενον τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος ὅσον ἀπὸ πάσης τῆς ἐκεῖσε συμφράσεως· ὄντες μὲν γὰρ ἐνθάδε οἱ κατὰ σάρκα σοφοὶ καὶ δυνατοὶ καὶ εὐγενεῖς, μὴ ὄντες δὲ οἱ ἄλλως παρὰ τούτους διακείμενοι ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν μωροὶ κόσμου καὶ ἀσθενεῖς | αὐτῷ καὶ ἀγενεῖς *** ἕτερος δὲ μωρὸν μὲν κατὰ σάρκα προφάσει σωματικῆς κατασκευῆς ἐμποδιζόμενον τοῦ νοεῖν ὁποῖοί εἰσιν οἱ πάντες μικροκέφαλοι ἢ καὶ τερατώδεις *** 212 [Rom. 4, 18–22] ὀριζόμενος ἢ ὑπογράφων ὁ λόγος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ τὴν πίστιν φησὶν· «Ἔστιν δὲ πίστις ἐπιζομένων ὑπόστασις, πραγμά||των ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς δὲ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ταῦτα

φησιν ὁ Παῦλος· «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐλπίς δὲ βλεπομένη [οὐκ] ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα» *** Ὅρα μήποτε ὡς Ἀβραὰμ παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, οὕτως καὶ πάντες οἱ τῆς | πίστεως Ἀβραὰμ υἱοὶ παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι <πιστεύουσιν> περὶ πάντων ὧν πιστεύουσιν, εἴτε περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν εἴτε περὶ τοῦ κληρονομήσειν βασιλείαν οὐρανῶν ἢ βασιλείαν Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ὅσον ἐπὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρ' ἐλπίδα ἐστίν, ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ δυνατῷ τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς ἀψευδέσιν ἐπαγγελίαις αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἐκ τοῦ πιστεύειν ἐλπίζόντων τυγχάνει. Καὶ ἐπεὶ περὶ ὁ πιστεύων ἐπ' ἐλπίδι πιστεύει, διὰ τοῦτο «μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη». Καὶ νομίζω στοιχειώσεως μὲν ἔχειν λόγον τὴν πίστιν, προκοπῆς δὲ τὴν ἐλπίδα, 214 τελειότητος δὲ τὴν ἀγάπην *** οὕτω δὲ καὶ | ἀσθενῶν ἂν τις εἴη καὶ τῷ ἐλεεῖν, ἐλεῶν μὲν οὐκ ἰλαρότητι δέ, ἀλλ' ὡς ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης *** διὸ νομίζω λέγεσθαι περὶ τῆς ἀγάπης ὅτι καὶ «πάντα πιστεύει», ὅπερ ἴσον ἐστὶν τῷ «ποιεῖ πᾶσαν τὴν πίστιν πιστεύειν καὶ ἔχειν τινὰ πᾶσαν τὴν πίστιν», καὶ ὅπου ἡ τελεία ἀγάπη, ἐκεῖ πᾶσα ἡ πίστις *** καίτοι γε τῆς τοῦ σώματος νεκρότητος καὶ τῆς νεκρώσεως ἧς εἶχεν ἡ μήτρα Σάρρας ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἀσθενεῖν τῇ πίστει αὐτὸν προκαλουμένων *** τὸ νεκρωμένον τοῦ Ἀβραὰμ σῶμα καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας· τούτοις ἐπόμενος φήσεις τὴν μὲν τῶν λοιπῶν γένεσιν ἀπὸ πυρώσεως ἐσχηκέναι τὴν ἀρχὴν, τὴν δὲ τοῦ Ἰσαὰκ οὐδαμῶς μὲν ἀπὸ πυρώσεως, διὰ | δὲ τὴν ἐπαινετὴν νεκρότητα τοῦ σώματος Ἀβραὰμ καὶ τῆς μήτρας Σάρρας τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ *** ὥστε ἐν ἐπαίνῳ λέγεται ἡ τοιαύτη νέκρωσις τοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς νεκρώσαντος· ὅτε γὰρ τις πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῖ, τότε σβέννυσι πᾶσαν τὴν πεφυκυῖαν ἀνάπτεισθαι ἐν αὐτῷ πύρωσιν· ὥστε τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γένεσιν μὴ εἶναι ἀπὸ πυρώσεως ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας Θεοῦ· ἄξιοι γὰρ γεγόνασιν τηλικούτου πατριάρχου ἐπιγραφῆναι γονεῖς πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατώσαντες *** Ὅτι δὲ οὐ διὰ τὸ γῆρας λέγεται τὸ σῶμα τοῦ Ἀβραὰμ νεκρωμένον, δῆλον ἔσται τῷ ἐπιστήσαντι τίνα τρόπον προσθέμενος | Ἀβραὰμ ἔλαβεν γυναικᾶ ἢ ὄνομα Χεττούρα, καὶ ἔτεκεν αὐτῷ τὸν Ζεμβρὰν καὶ τὸν Ἰεκτὰν καὶ τὸν Μαδὰν καὶ τὸν Μαδιάμ καὶ τὸν Ἰεσβὸκ καὶ τὸν Σῶυε, καὶ ἔλαβεν ταύτην μετὰ τὴν τελευταίαν Σάρρας ἣτις ἔζησεν ἔτη ῥ-κ-ζ, πρεσβύτερος δὲ τῆς Σάρρας δέκα ἔτεσιν εὐρίσκειται σαφῶς ὁ Ἀβραὰμ· οὐκοῦν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου Σάρρας ῥ-λ-ζ ἐτῶν ἦν ὁ Ἀβραὰμ. Ἐὰν δὲ τις δοκῇ καὶ μετὰ ταῦτα θέλειν τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος Ἀβραὰμ διὰ τὸ 216 γῆρας λέγειν || γενέσθαι, λεκτέον αὐτῷ ὅτι ἔστω χάριτος αὐτὸν τῆς ἐν ἐπαγγ[ε]λίᾳ δεδεῆσθαι ἑκατονταετῆ που ὑπάρχοντα ἵνα γένηται τοῦ Ἰσαὰκ πατὴρ, πῶς οὖν χωρὶς ἐπαγγελίας μετὰ τὸ γενέσθαι ῥ-λ-ζ ἐτῶν ἐγενήθησαν αὐτῷ ἄλλοι ἐξ υἱοῦ; Καὶ ἄλλως δὲ λογισάμενος τὸν χρόνον τῆς ζωῆς Ἀβραὰμ ἔτη πάντα γενόμενον ῥ-ο-ε, ἀνάλογον τῷ τοσοῦτῳ χρόνῳ, τὴν εὐτο νίαν καὶ τὴν σύστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ φήσεις μηδέπω ἠμβλύνθαι ἠνίκα ἑκατονταετῆς που ὑπῆρχεν ἔτι *** πρὸς δὲ <τὸ> πεισθῆναι ὅτι οὐ διὰ γῆρας νεκρωμένον εἶναι λέγεται τὸ τοῦ Ἀβραὰμ σῶμα, τήρει ὅτι πρότερον μὲν εἰσῆλθεν Ἰσαὰκ εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτοῦ | Σάρρας καὶ ἔλαβεν τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ ἐγένετο αὐτῷ γυνή, καὶ ἠγάπησεν αὐτήν, καὶ παρεκλήθη Ἰσαὰκ περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ· καὶ ἦν Ἰσαὰκ ἐτῶν ῥ-μ ὅτε ἔλαβεν τὴν Ῥεβέκκαν· ὕστερον δὲ προσθέμενος Ἀβραὰμ ἔλαβεν γυναῖκα ἢ ὄνομα Χεττούρα· οὐκοῦν ὅτε προσθέμενος Ἀβραὰμ ἔλαβεν γυναῖκα ἢ ὄνομα Χεττούρα, ἐτῶν ἐγεγόνην ῥ-μ *** καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ πάντοτε ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, οὐδαμῶς μὲν ἔτι φοροῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, ἀεὶ δὲ φοροῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ *** ζητήσαι δ' ἂν τις εἰς ταῦτα ἐπιτηρῶν πότε εἴρηται τὸ «Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου» καὶ ὅτι οὐδέπω γεγεννημένου τοῦ Ἰσμαὴλ ὅτε Ἀβραὰμ περὶ τὰ ῥ-ζ ἔτη | γεγόνην, πῶς ὁ ἀπόστολός φησιν μετὰ τὸ «Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου» τὸ «Καὶ μὴ ἀσθενήσας

τῆ ἑαυτοῦ πίστει κατενόησεν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων», καὶ φήσκει ὅτι οὐκ ἦν ἑκατονταέτης που Ἀβραὰμ τότε *** [Rom. 4, 23–25] «Οὐκ ἐγράφη δὲ διὰ αὐτὸν μόνον ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς» 218 ἀλλὰ ταῦτα γέγραπται, ὡς μὲν ἐσημάτισεν τὴν λέξιν Παῦλος, «δι' αὐτόν», ἄτε ιδιώτης τῷ λόγῳ τυγχάνων, ὡς δὲ νενόηκεν ἀντὶ τοῦ «περὶ αὐτοῦ» *** Οὐκ εὐχερὲς γὰρ ἐκλαβεῖν τὸ βούλημα αὐτοῦ ἢ καὶ ἄλλων γραφῶν, ἐπὶν διὰ μὲν τὴν ἐν τῷ φράζειν ιδιωτείαν ἕτερον τοῦ νενοημένου τὸ γεγραμμένον <ἦ> ἢ διὰ τὸ κατὰ τὴν λέξιν δυσθήρατον ἐγχωρῆ πλείονας ἐκδοχὰς γίνεσθαι τοῦ γεγραμμένου, ὧν ἐκάστην πρὸς τὸ νομιζόμενον ἑαυτῷ χρήσιμον ἕκαστος τῶν διαφόρων νοούντων παραδεξάμενος δόξει τοῖς μὴ ὁμοίως νενοηκόσιν παρέχειν πράγματα *** Τί μᾶλλον ἀντὶ μωρολογίας καὶ εὐτραπείας οὐκ ἀνηκόντων παρὰ λαμβάνει τὴν εὐχαριστίαν <ἦ> φέρε εἰπεῖν τὴν [.....] ἢ τὴν σοφίαν ἢ τὴν ἀλήθειαν; Οὐ γὰρ ἐδόκει μοι συνηρητῆσθαι τὸ «εὐχαριστίας» κατὰ τὴν συνήθειαν λαμβανόμενον ὄνομα πρὸς τὴν μωρολογίαν καὶ εὐτραπείαν. Ἔδοξεν οὖν μοι τὴν εὐχαριστίαν ἀντὶ τῆς οἰονεῖ εὐχαριστίας παρεληφέναι, μὴ ἀποκλείων μὲν ποτε ἐν ταῖς ἀνέσεσι τὸ ἐν ὁμιλίαις εὐχαριν ἢ χαρίεν καὶ φαῖδρον ἀπαγορεύων δὲ ὡς βωμολοχίαν τὴν μωρολογίαν καὶ εὐτραπείαν· καὶ πάνυ τε ἠρτημένως παρέθηκεν *** εἶπ' ἐζήτουν εἴ ποῦ ἡ ἱερὰ 220 γραφὴ τῆ «εὐχάριστος» ὀνομασίᾳ ἀντὶ τῆς «εὐχαριστίας» ἐχρήσατο· εὗρον γοῦν ἐν ταῖς Παροιμίαις «Γυνὴ εὐχάριστος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν», ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ἐκδόσεσιν ἀντὶ τοῦ «Γυνὴ εὐχάριστος» «Γυνὴ χ[...]'ν οἶμαι † ἡ χάρις γέγραπτο *** εἰπόντος τοῦ Παύλου· «Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν», καὶ χρησαμένου τῆ «ἐναντίον», ὡς καὶ πολλαχοῦ ἡ παλαιὰ διαθήκη περιέχει, λέξει ἀπλοῦστερον οἰονεῖ «ἐν ὀφθαλμοῖς» τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀπὸ Μαρκίωτος κακουρότερον ἤκουσαν τοῦ «Κατεναντίον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν» οἰονεῖ ἐναντίως τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὗ λέγουσιν ἑτέρου παρ' αὐτὸν δημιουργοῦ, ἐν Χριστῷ δὲ φασιν λαλεῖν τὸν Παῦλον ἀμφοτέρω τῷ ἐνώπιον τοῦ ὡς λέγουσιν ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἐναντίον ὡς φασιν τοῦ δημιουργοῦ | *** Τὸ γὰρ πιστεύειν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ἐκεῖνοι μὲν ἀκούσονται ὡς ἕτερον τοῦ Θεοῦ ὃ ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ καὶ φασιν ὅτι Ἰουδαῖοι πιστεύουσιν μὲν τῷ Θεῷ ὡς ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ, οὐ μὴν πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν *** καὶ Ἰουδαῖοι δὲ μὴ πιστεύοντες | ὅτι ἠγέρθη Ἰησοῦς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐκ νεκρῶν οὐ πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν· τούτῳ δὲ μὴ πιστεύοντες οὐ πιστεύουσιν τῷ Θεῷ· διὸ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς πίστις ὁποῖαν πιστεύων τῷ Θεῷ Ἀβραὰμ εἶχεν πίστιν λελογισμένην εἰς δικαιοσύνην *** 222 νῦν τὸ δι' αὐτὸν μόνον εἴληπται ἀντὶ τοῦ περὶ αὐτοῦ μόνου· ἀλλὰ καὶ τὸ δι' ἡμᾶς ἀντὶ τοῦ περὶ ἡμῶν· οὐ γὰρ ἵνα Ἀβραὰμ ἐντυχῶν ὁ Μωϋσέως προγενέστερος τῷ μεταγενεστέρῳ αὐτοῦ γράμματι ὠφελῆθη. Εἰ δὲ οὐ περὶ τοῦ Ἀβραὰμ μόνου γέγραπται τὸ «Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» ἀλλὰ καὶ περὶ ἡμῶν, οἰονεῖ προαναφωνοῦντος τοῦ λόγου τὴν λογισθησομένην ἐκ πίστεως δικαιοσύνην τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, πρόσχες ἐπιμελέστερον μήποτε μόνος καὶ πᾶς πιστεύει ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ὁ συνεγερεθῆς Χριστῷ, ὥστ' ἂν εἰπεῖν «Καὶ συνηγείρεν καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ» συνηγέρθη δὲ Χριστῷ ὁ σύμμορφος γενόμενος τῆ ἀναστάσει αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ συναποτεθνηκέναι συζῶν αὐτῷ· εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν· συναπέθανεν δὲ Χριστῷ, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ἀποθανὼν τῆ ἁμαρτία ἀπέθανεν ἐφάπαξ· καὶ αὐτὸς ἀποθανὼν τῆ ἁμαρτία συζῆ Χριστῷ· ζῆ δὲ Χριστῷ ὁ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατῶν *** Ἠγέρθη γὰρ διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν τῆ ἀναστάσει ἑαυτοῦ, δικαίων ἡμᾶς συμμόρφους γενομένους τῆ ἀναστάσει αὐτοῦ *** ὃς παρεδόθη διὰ τὰ αὐτοῦ 224 ἐκείνου ἁμαρτήματα τοῦ πιστεύοντος καὶ ἀνέστη διὰ τὴν τούτου δικαίωσιν ..

ἐδικαιώθη ἀρξαμένης εἶναι ἐν αὐτῷ δικαιοσύνης ἀπὸ τῆς ..... πίστεως λογιζομένης αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην *** πῶς χρὴ ἕκαστον τὰ τοῦ Ἀβραάμ <ἔργα> ποιεῖν τὸ ἐξελεῖν τινα ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν ἣν | δείξει τῷ ἐξελεθόντι ἀπὸ τούτων ὁ Κύριος, καὶ εἴ τις γ' ἐξέρχεται ἀπὸ τούτων, ἐπιτεύξασθαι τῶν ἐπὶ τούτοις ὡσπερ εἰ ἄλλων εἰρημένων πρὸς τὸν Ἀβραάμ *** [Rom. 5, 1–2] οὐ γὰρ δυνατόν ἐστὶν εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν τὰ ἐναντία ἔργα τῆ ἀρετῆ πράττοντα ἄπερ ἐχθροποιεῖ Θεῷ τὸν κατεργαζόμενον, καθὸ λέγεται τὸ «Ἐχθροὶ ὄντες τῷ Θεῷ» ὧ ἐπιφέρεται τὸ «Κατηλλάγη|μεν» *** Ὁ Θεὸς μὲν ..... τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους τὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς εἰρήνης ἐπιτελεῖ, ἡμεῖς δὲ ἀμαρτάνοντες ἑαυτοὺς ἐχθροὺς Θεῷ κατασκευάζομεν, κατορθοῦντες δὲ φίλους, ὅτε καὶ εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ἵνα τὸ κυριώτερον τὸ | ἐναντίον τῆ εἰρήνη ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων λάβω, εἴποιμι δ' ἂν ὅτι ὁ μὲν κατορθῶν εἰρήνην ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, ὁ δὲ τὰ ἐναντία τῷ κατορθοῦντι πράττων, τουτέστιν ἀμαρτάνων, πόλεμον αἰρεῖται καὶ ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ποιεῖν κακῶς πολεμεῖ τῷ Θεῷ *** Καὶ τὴν προσαγωγὴν δὲ ἐσχήκαμεν δι' οὐδενὸς ἢ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ | τοῦ Κυρίου ἡμῶν· λόγος γὰρ καὶ ἀλήθεια καὶ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ πρωτοτόκος πάσης κτίσεως, προσάγει τῷ ἐπὶ πᾶσιν Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἑαυτὸν τούτοις ἐπιδεδωκότα *** Καὶ ὅρα πηλίκον ἐστὶν τὸ κατὰ τὴν χάριν ὡς περὶ ὀλίγων ἀναγεγράφθαι τὸ «Εὗρεν χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ». Ἐν ἐπαίνῳ γὰρ εἴρηται τὸ «Νῶε 226 δὲ εὗρεν χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ» καὶ Μωσῆς δὲ παρρησιαζόμενος «Εἰ εὗρον χάριν, φησὶν, ἐνώπιόν σου» *** «Καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ», ὅπερ ἴσον νομίζω τυγχάνειν τῷ «καυχώμεθα ἐπὶ τῆ ἐλπίδι τοῦ ὄψεσθαι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ μεταλήμψεσθαι αὐτῆς»· ἥ δὲ δόξης Θεοῦ ἀπαύγασμα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῇ | πρὸς Ἑβραίους εἶναι λέγεται *** δόξαν μὲν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωσέως τοῦ νοῦ αὐτοῦ τὴν καθαρότητα καὶ πρὸς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων κοινωνίαν, ἀφ' ἧς ἐλλαμπόμενον φωτιζόμενον πάντων μᾶλλον τῶν ἐπὶ γῆς ἐνεώρα ἥτις ποτ' ἐστὶν ἡ ἀγέννητος καὶ ὑπὲρ πάντα τοῦ Θεοῦ φύσις· καλύμμα δὲ ἐπὶ τοῦ προσώπου | Μωσέως ἡ ἀπόκρυψις ἐστὶν τῶν νενοημένων αὐτῷ καὶ τεθε||ωρημένων, ἐπεὶ μηδὲ ἐδύνατο οἱ πολλοὶ τοῖς τηλικούτοις ἐν Μωσεῖ θεωρήμασιν μαθητεῦσθαι· ἀλλὰ καὶ ὅτε συνετέλεσεν Μωσῆς τὰ ἔργα καὶ ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, δόξης Κυρίου ἐνεπλήσθη ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου καὶ οὐ δυνήθη Μωσῆς | εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου εἰσελεῖν ὅτι ἐπεσκίαζεν ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη καὶ δόξης Κυρίου ἐνεπλήσθη ἡ σκηνὴ *** οἶκος ἀληθινὸς ἡ ἐκκλησία ἐστὶν ζώντος Θεοῦ λεγομένη ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, νεφέλη δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπὶ τ]οῦ οἴκου τοῦτον ὡς μηδὲ τοὺς ἱερεῖς στήναι δύνασθαι λει|τουργεῖν ἀπὸ προσώπου τῆς νεφέλης ταύτης ὅτι ἔπλησεν δ[όξα Κυρίου τὸν οἶκον *** ὅσον μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀπὸ τῆς πρὸς Κορινθίους ..... ἔοικεν ἔχειν ἤδη τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ προσώπου· ὅσον δὲ ἐπὶ τῇ προκειμένη λέξει ὡς οὐκ ἔχων αὐτὴν φησιν [·] «Καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς 228 δόξης τοῦ Θεοῦ». Ὅρα τοίνυν εἰ δυνάμεθα οὕτω λῦσαι τὸ ἐπαπορηθέν· ὁ αὐτὸς φησιν Παῦλος· «Εἴ τις ἔγνω, οὕτω ἔγνω καθὼς δεῖ γινῶναι» καὶ «βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» καὶ «Ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν» *** [Rom. 5, 3–5] «Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς θλίψεσιν εἰδότες ὅτι ἡ | θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται» τῶν γὰρ πολλῶν ἐνδιδόντων πρὸς τὰς θλίψεις καὶ λυπουμένων ἐπ' αὐταῖς ὡς δυσαρεστεῖσθαι, ἡμεῖς τοσοῦτον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ Θεοῦ ὠφελήθημεν ὥστε καυχᾶσθαι διὰ τὴν ἐκ Θεοῦ ἐν θλίψεσιν πολλὴν ὑπομονὴν ἐπὶ ταῖς θλίψεσιν ὡς ἐπὶ ὕλη ἀγαθῶν. Διὸ καὶ ἐπιστήμην τινὰ καινὴν ἀνειλήφαμεν |

γινώσκωμεν γὰρ ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ὡς παρὰ πᾶσιν ἂν ὁμολογηθεῖ ὅτι ἡ ὑπομονὴ δοκίμιον ἐμποιεῖ τῷ ὑπομείναντι *** Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία γραφὴ ἀπαγορεύει μὲν τὴν ἐπὶ ἀδιαφόροις καύχησιν, προτρέπει δὲ ἐπὶ τὸ νοεῖν διὰ τὸ καλὸν κατὰ τὸ εὐλογον γινομένην ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ φάσκουσα· «| Τάδε λέγει Κύριος· Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος συνίειν καὶ γινώσκειν με, ὅτι ἐγὼ εἶμι κύριος ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου, λέγει Κύριος» *** || 230 παρα [·]· τινὰ τρόπον ἀπαγορεύει καυχᾶσθαι τὸν σοφὸν οὐκ ἀπλῶς [·]·····τῇ ἑαυτοῦ [·]·····σοφοὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες *** καὶ διὰ τοῦτο γε οὐ χρὴ καυχᾶσθαι τὸν σοφὸν ἐν τῇ σοφίᾳ ἑαυτοῦ, ἐπεὶ κἂν τέλειος ἦ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ | [τοῦ] Θεοῦ σοφίας ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθήσεται *** ἀδιάφορος μὲν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, τῷ δὲ καλῶς αὐτῇ χρωμένῳ καὶ εἰς δεὸν αὐ[τῆ]ν παραλαμβάνοντι χώραν παρέχει τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ ἐπεὶ παντὶ ἔχοντι δοθήσεται καὶ τάχα τοῦτο λέγεται ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ [·]· «Σοφία βοηθήσει τῷ σοφῷ ὑπὲρ δέκα ἐξουσιάζοντας τοὺς ὄντας | ἐν τῇ πόλει». Βοηθεῖ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία τῷ ἔχοντι τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ ἑαυτὸν εὐτρεπίσαντι εἰς παραδοχὴν τῆς θείας σοφίας· οὐκ ἀδιάφορος ἡ σοφία τῶν τὰ ὑφαντὰ καὶ ῥαφιδευτὰ καὶ ποικιλτικὰ ποιησάντων τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, οὓς ἐνέπλησεν τὸ πνεῦμα θεῖον συνέσεως καὶ ἐπιστήμης διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονεῖν τὰ κατὰ τὴν σκηνὴν *** Τὸ γὰρ κατεργαζόμενον ἀρετὴν οὔτε μέσον οὔτε φαῦλον εἶναι δύναται· μήποτ' οὖν ἀναγκαίως ἀρετῆς ὑπομονῆς ἐστὶν ἡ θλίψις *** σπουδαίῳ ἐστὶν ἡ θλίψις ὑπομονὴν μίαν τῶν ἀρετῶν κατεργαζομένη *** ἐπὶ μὲν τῶν δικαίων γέγραπται «Πολλὰ αἰ θλίψεις τῶν δικαίων», ἐπὶ δὲ τῶν ἐναντίων «Πολλὰ | αἰ μάστιγες τῶν ἀμαρτωλῶν», ὡς κατὰ ταῦτα μήτε τὸν δίκαιον μαστιγοῦσθαι, μήτε τὸν ἀμαρτωλὸν θλίβεσθαι *** «εἰσέλθατε διὰ τῆς στενῆς πύλης ὅτι πλατεῖα 232 ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσπορευόμενοι δι' αὐτῆς *** «ἡκαιρεῖσθε δέ· οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν | λέγω, ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἶμι αὐτάρκης εἶναι» *** εἰ μὴ δοκιμώτατός ἐστιν οὐκ ἔλαττον τοῦ πενίαν γενναίως ὑπομένοντος ὁ τὸν πλοῦτον οἰκονομῶν κατὰ τὸν λόγον καὶ οὐκ ἦττον τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἐν πόνοις τοῖς ἐν νόσοις ὁ διὰ τὴν ὑγίειαν τῆς ψυχῆς μηδὲν παραδεχόμενος πάθος κατὰ τὸν | καιρὸν τοῦ ὑγιαίνειν τὸ σῶμα, ὅτε φιλεῖ ἐπιτίθεσθαι ἐκ τούτου ἐπιθυμεῖν κατὰ τοῦ πνεύματος *** ἥτις θλίψις καύχημά ἐστιν τῶν ἀγίων, καὶ τοιαύτη γε ὥστ' ἂν μὴ ἔλαττον εἶπεῖν ἐπὶ τῇ διὰ τὰς θλίψεις καυχῆσει τὸ «Νὴ τὴν ἡμετέραν καύχησιν, ἀδελφοί» *** καὶ εἶπερ ἡ μὲν τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὁ | δὲ φόβος κόλασιν ἔχει καὶ ὁ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ ***